

ШЫН

Солун 1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн

№ 115 (15937) ♦ 1997 чылдың ноябрь 15, суббота ♦ Ат салган шагы 17.10 ♦ Садар өртээ 1000 рубль

ЭКОНОМИКАГА КӨДЭЭ ИШЧИЛЕРНИНҮҮҮ

Степан Монгушович Достай 1949 чылда Өвүр кожуунунуң Солчур сумузуна төрүттүнген. 1974 чылда Красноярскиниң көдээ ажил-агый институтунуң ветеринария факультетин дооскан. Ооң соонда Новосибирскиниң партияның дээди школазына өөрөнгөн. Өг-бүлелиг, үш оол, бир кыстың адазы.

Номчукчуларга ооң күш-ажылчы допчу намдарын кысказы-биле таныштырарга мындыг. Ол аңгы-аңгы чылдарда ВЛКСМ Өвүр райкомунуң бирги секретары, көдээ ажил-агый эргелелиниң начальниги, райкүүскөм даргазы бооп ажилдаан.

Сөөлгү чылдарда С. М. Достай Тес-Хем, Кызыл кожууннарга удуртукчу ажилдарга турган. 1997 чылда Тыва Республиканың Чазак баштыңының оралакчызына депшиткен.

Амгы үеде республиканың көдээ ажил-агый болгаш агш-чем сайыды бооп ажилдап турар.

—Степан Монгушович, профессионал байырлалчылар бүдүүзүнде көдээ ишчилерниң бөгүнгү ажил-чорудулгазына кысказы-биле доктаап көөр силер бе?

—Көдээ ажил-агыйның болгаш болбаазырадылга үлөтпүрүнүн ишчилери бүгү чуртта каш чыл үргүлчүлөп келген социал-экономиктиг нарыыдаашкынарның байдалына турза-даа, боттарынга онаашкан кол сорулганы—чонну агш-чем-биле хандыра-рынның талазы-биле бүгү аргаларны ажылгап, багай эвес боттандырып турарлар. Бо чылын нарыыдаашкынар улам ханылаан деп болур. Агаар-бойдуштуң кандаашкыны улуг шаптык кадып, ажил-агыйларга аар уржуктарлыг болгулаан. Ынчалза-даа ажил-иштиң чамдык түннелдери ыңдыг-ла кончуг багай эвес дээрзин 10 айларның көргүзүг-түннелдери бадыткап турар.

Чер ажылын ап көрээлиңер. Бүгү хевирниң ажил-агыйлары бо чылын 38,5 муң тонна тараа ажаап алган. Эрткен чылдыңдан 113 тонна хөй алдынган. Мал чеминге сизген, сенаж эрткен чылдыңдан арай эвээш белеткеттинген-даа болза, силес 14 хуу хөй болган. Нийтининң малының чөм-суур-биле хандырынганы 38 хуу. Мал ажылын ап көөрге, нийтининң ажил-агыйларында: совхозтар, колхозтар, кооперативтиг болгаш кол-лективтиг ажил-агыйларда малдан алган продукция 10 айларда—3956 тонна эт, 4387 тонна сүт, 323 тонна дүк, дагаа чуургазы 13,7 млн. (борбак) бооп турар. Эрткен чылдың бо-ла үезиндеги көргүзүглер-биле денээрге, эт—88, сүт—64, дүк—76, дагаа чуургазы—71 хууга

денешкен.

—Республиканың ажил-агыйларында мал бажы кудулап турар дээр болгай. Магаа база доктаап көрүңерем, Степан Монгушович.

—Мал бажының ниити санының кызырлышкыны ам-даа соксавайн турар-даа болза, малдың өлүп хораар чоруу бо чылын 23 хуу кызырылган. Шээр мал төлүн камгалап алыры эрткен чылдардан эвээш эвес болган. Амгы үеде ниитининң коданында 46,8 муң бода, 378 муң шээр мал, 15 муң чылгы, 2,5 муң хаван, 900 тева бар бооп турар. "Көдээ ажил-агый сандарап, буурап баткан. Ылангыя мал бажы төңө деп барган" дээн чижектиг демагогчу хөөннүг чугаалар барымдаа чокка үң-гүлей берип турар. Бистин санаашкынарның эвээш-биле бөгүнде республикада чер базар дүюглүг малдың саны (кушту санга албаан) 1 сая 50 муң бооп турар. ооң 44 хуузу нийтининң, 10 хуузу арат ажил-агыйларда, 55 хуузу чоннун хуу мал-маганы бооп турар. Ынчаарга, нийтининң малы эвээжеп, арат болгаш хуу ажил-агыйларның малы көс-күзү-биле өзүп турарының үндезинниг чылдагааннары база бар. Реформаларның түннелинде өңчү хевир өскерилген. Мал бажының чамдызы ажыкка-даа, бүдүү-даа хуужуттунуп турар. Оон аңгыда мал бажы ажил төлевириңге, өре-шире дуглаарына чарыгдатынып турары билдингир.

—Көдээ ажил-агыйга араттарның кирип турар үлүг-хуузу кайы хире ирги?

—Республиканың көдээ ажил-агыйында арат ажил-агыйларның үлүг-хуузу улгадып, көс кү черни ээлеп эгелээн деп болур. Амгы үеде ниитизи-биле 2190 арат

ажыл-агый санаттынып турар. Ооң иштинде 593 ажил-агый тарылга шөлдери. Олар бо чылын 8600 гектар черден 4600 тонна тарааны ажаап алган. Мал ажилдыг арат ажил-агыйларның саны муң ажыг. Оларның бода малы бо чылын 11 муңдан 13,7 муң чедир, шээр малы 51 муңдан 80 муң чедир өскөн.

—Көдээ ажил-агыйга чаа реформаларны кириги-биле база бүдүрген продукцияны саарарына бергелер тургустунуп турар болгай. Агаа база доктаап көрүңерем, Степан Монгушович. Оон ыңай чаа кандыг сорулгалар салдынып турар ирги?

—Бо байырлал таварыштыр кылган чугаага көдээ ажил-агыйның болгаш бүгү агроүлөтпүр комплекзинин таварыштыр турары бергелериңе доктаавайн, чүгле бо үениң байдалына, рынок негелдеринге дүүштүр эң-не чугула дээн шийтпирлээр уjurлуг айтырыгларына доктаап көрейин. Ол айтырыглар шийтпирлетьтине бээр чүве болза, көдээ бүдүрүлгелер, араттар акша-хөренгини ажилдап ап, бүдүрүлгезин улаштыр сайзырадыр аргалыг апаар. Ону тайылбырлаарга мындыг. Көдээге бүдүрген продукцияны дүрген саарып-садар продукция бүдүрүкчүлериң саат чокка акшалап-дырып турар структура херек. Продукцияны мөөңү-биле садып-саарарының рыногу тургустунуп эгелей берген. Чазактын доктаалы-биле складтарлыг, соодукчуларлыг "Тываоптпродторг" аттыг организация ажилын эгелеп турар.

Ооң-биле чергелештир продукцияны бүдүрген че-

(Төнчүзү 2-ги арында).

Хүннүң дурту чүс чыл ажыг

ХЕРЕКТЕННЕРГЕ ЧЕРНИ БӨӨР

ТР-ниң Иштики херектер ямызының Кеземче хары-салгазының күүселдезин боттандыра эргелел ТР-ниң Чазаанга дузалал ажил-агыйын тударына черни үндүрүп бээриниң, а ол ышкаш мооң мурнунда чылдарда хоругдал черлеринге ажилдап турган бүдүрүлгелерни катап тургузарына дуза кадарының дугайында делегни кириген.

Бо бүгү ажил-хемчеглерни 1070 херектенни үле-херекке кандыг-бир арга-биле хаара тудар дээш чорудуп турар. Мооң мурнунда үелерде хоругдал черлериниң киржилгези чок чаңгыс-даа тудугсуур туттунмайн турган чүве болза, амгы үеде зоналар кылыр-тудар ажилдың чогуңдан ыңай-бээр шаараңажып кылаштаан кижилерниң турлаа болу берген. Саарылга акша-хөренгизинин чогуңдан дааранылга цехтери, ыяш дилдирер черлер доктаап турупкан, мебель бүдүрүлгези чүгле чартык күш-биле ажилдап турар.

—Тывага Ельцин кээп чорда, агаа орун белеткеп кылганы ышкаш, ийи-чангыс чагыглар кылырынга өйлешкен бис — деп, эргелелдин начальниги Б. А. Узум хомудап чугаалаар. — А херек кырында алыр чүве болза, бистер рынокту республика даштындан кири сөөрткен мебельден шынарлыг, чийк өртектиг продукция-биле долдуруп болур-ла болгай бис.

Муң ажыг херектеннерни ажил-хожул-биле хаара тударының талазы-биле эргелел-

дин бодунуң ап чоруткан оралдажышкынарны огулуг түннелдер бербээн. Бодунуң хлеб быжырап чери, каш баш мал-маганы, чаңгыс төвези, дузалал ажил-агыйы дөңгүп-ле херектеннерниң 6 хуузу ажил-биле хандырап арганы берген. Кылыр-тудар ажил чок чоруктуң уржуу чүгле хоругдал черлеринин саң-хөө байдалына эвес, а херектеннерниң боттарының аразында хамаарылгаларга багай чүүлдү чедирип болур деп колонияларның администрациялары айылзынып турар.

Тыва Республиканың Чазаа ук делегни өөренип көрөш, ТР-ниң Чер курлавырларының болгаш чер тургузуунун талазы-биле күрүне комитетинге, ТР-ниң ИХЯ-зының Кеземче харысгалгазының күүселдезин боттандыра эргелелге чер участкан хөлезилелге үндүрүп бээрин өөренип көөрүн дааскан, а ол ышкаш өкпе аарының ажык хевир-биле аараан херектеннерни шийткел эрттирип турары №2 колонияны эргежок чугула эм-таң-биле хандыраарының айтырыын шийтпирлээрин азаан.

В. СААЯ.

Спорт: таиланд-бокс

ТИНДЕЛГЕЛИГ ЭЭП КЕЛГЕН

Кемерово хоорайга В.И. Бочаровка турскааткан таиланд-бокс талазы-биле бир дугаар делегей чергелиг маргылдаа болуп эрткен. Ону ССРЭ-ниң алдарлыг тренери В.П. Кургешев организаастаан.

Бистин республикадан "Ринг" спорт клубунуң төлээзи 19 харлыг Матлаб Самманов 63,5 кг деңгизге ийги черни ээлээн. Ооң тренери Илья-Шивит-Хуурак өөреникчизинин спортчу чедишкенинге өөрүшкүзүн илеретпишаан, Матлабтын тренировка үезинде кызымаан, мергежинин өзүлдезин демдеглээн.

Даңзы САЛЧАК.

болгаш хереглелдиг улус колдуунда чер-черлерде ус-шевер кижилерге чагыг кириер.

Бай-Тайга кожуунун Кызыл-Даг сумузуңун үндезин чурттакчызы, күш-ажылдың хоочуну, 74 харлыг Делгер Иргитович Кылын-оол ыңдыг ус-шеверлерниң бирээзи. Ол согааш, бала, деспи, ширбинш дээш кылбас-ла чүвези чок. Ону чо-нунга барыктыг өрте-үне-биле садып-саарып олурар.

Биези үелерде безин чүгле

согааш, баланы бир хойга орна-жып, садыглажып турган болза, хоочун шевер ол бүгүге немей деспини база эжеп берип турар. Акша-шалын үнмөс үеде мындыг арга төлевири санажыл-газының бир хевирни боорундан аңгыда, кырганның мал дуоу тургузуп аарына база дөгүм-дүр. Чонга ачы-буянын көргүзүп чорааш, улуг өгбөвис амы-дыраар аргазын тыва берген.

Каң-оол ИРГИТ.

Бай-Тайга кожуун, Бай-Тал суур.

Бай-Тайгадан мөфээлер

ТООР ЧУВЕЗИ ЧОК

Бай-Талда "Туралыг" биче бүдүрүлгө каттыжышкынының хоочун малчынын Данов биле Чашмаа Сааялар чээрби алды чылдың дургузунда мал кадарып, чылдың-на эки көргүзүлгелерни чедип ап келгеннер.

Бо чылын ук малчынар 100 төрүүр хойдан 105 баш хура-ганы камгалап ап, тыва уксаа-

лыг бир хойдан 1,2 килограмм дүктү кыргып, күрүнеге дужаа-ганнар.

Амгы кыштаглашкына оларның белеткенгени багай эвес. Туралыгда кыштаанда чуртталга бажыңын, хой, хураган кажааларын чылыглаан. Чайгы үеде Дашты-Тей деп черде сизген шөлдүңден эш-өөрүн эвилелдеп тургаш, 10 тонна сизгини белет-

кээш, кыштаанда чедирип алганнар. Агаа немей көк-суланы база ажаап четтигипкеннер. Ийи чүс ажыг төрүүр хойну кадарган, хөй уруг-дарыгыг малчын өг-бүлеге соок кыш коргунчуг эвес.

ХЕРЕКТИГ ЭТ БУДУРУКЧУЗУ

Тыва малчын өг-бүлеге тоң чугула эп-септи күрүне бүдүрүлгелеринде кылбайн турар

Суббота үндүрүлгези

УГАЛДЫГЛЫГ ДОМАКТАР

ТАР ЛИЗИИ

Аарыгга эм-даа болбас, Аштаанынга чем-даа болбас

Араганы, таакпыны Аксыңарга чагатпаңар.

Эзер, чүгөн быжыг турда, Эмдик абттар дошкууравас, Эжи, өөрү көвей турда, Эртер оруу муңгашталбас.

Кожаярга хоятку турар, Кожамыкка аялга турар. Хоор чонга хоп турар, Хову черге хат турар.

Кежиг чоктан кежиксеве, Кеди чоктан халбактанма. Хээлини алыксава, Хээректи кедиксеве.

Адыгуузуу-на дээш Аьдың бажынче какпа, Арагачы-ла дээш Аалың ээзин дорамчылава.

Таңды кежин үүжелеве, Дайнам-даа бол, үлежип чор. Тайып ушкан эжиң шоотпа, Даяңгыш бооп, тургусчуп чор.

Көстүп ораш хевир-сыны Хөлчок чараш ышкаш көстүр, Хөрөк иштин көөр болза, Хөө дег кара улус турар.

Данзазы чок, таакпызырак, Дашказы чок, арагазырак. Талантызы чок, билиргек, Таңмазы чок, даргазырак.

Чаартылга чокта, хөгжүлдө чок. Чаашкын чокта, үнүш чок. Шап чокта, хүн узун, Шаг чокта, иш узун.

Азып чорааш, орук тывар, Алдап чорааш, шын тывар, Артап чорааш, орук эртер, Аңнап чорааш, олча тывар. **Биче-оол ДОЮНДУП. Тес-Хем кожун.**

Эртем-билиг бедиин шингээп, Эки диктен чеже онза оолдар, кыстар Сеңгил ослу Доржу башкаа Черге чедир күдүк базып, мөгөйбээн дээр.

Ыяңгылыг бадырыпкан Ыраажының ырызының уян сөзү

Школаның бүдүрүлгө бригадының алдыгы классчы кезек оолдары сизген кезилдезинге ажилдап турганнар. Шупту он беш кизи. Аразында чаңгыс-даа кыс уруг чок. Олар өске капуста ажаар бригадага турганнар. Совхоз ажилчынаарының кезип каан сизгенин бөлүп, сарааттаарыга оолдар күжү херек апарган. Ынчангаш оларны аңгы бригада кылдыр үзүп кааны ол. А бригадири кылдыр оолдарны Төрө дээр эжиниң кырган-ачазы Балдыжык акыйны томуйлап каан. Ол бежен хар чаа ажып чоруур назылыг, кадан кара арыншырайлыг, хөй чүве чугаалавас чаңныг, дурт-сынының узуну-даа хөлчок акый. Ынчангаш улус ону Узун-Балдыжык деп адаарлар.

Төрөний кырган-ачазы бригадири болурдан аңгыда, оолдарга аш-чем кылып бээр хүлээлгелиг турган. Чүгө дээрге оолдар суурже он ажыг хонуктар иштинде чанмай, шөлге хонуп турганнар. Ажыл-иштиң чымыштыы, үениң кызып келгени ындыг болган. Балдыжык кырган (оолдар ону ынчаар адап өөренип калганнар) оолдарның хүнде үш катап чемненирин черле утпас. Чем кылып үе чоокшуулап олурда, кады ажилдап турган оолдарын ону, мону кылып силер дээш чагып кааш, одаанче чоруптар. Ол одага одун ужуткан соонда, быдаазыг, кулчазыг чаагай чыт ырак эвесте ажилдап турган оолдарның думчуктарыга чедип келир. Удавас чири амдангыг чемни бодапкан эрлерниң ажилдаары ынчан мырай дендеп эгелээр. Одаг тип алганы чокпак талдар аразында Балдыжык акый үне халып келгеш, оолдарны хол чаңгып алгырар:

— Эй, кайгалдар! Капусталыг, картошкалык быдаа манай берди, дүргөн халчыңар. Соңнаан кижиниң шорuzu, мурнаан кижиниң мөрүзү, быдаа эвээш эвеспе.

Бөгүн база ол өөрөнгөн чаңың езугаар шөлде оолдарны ынчаар кыйгырган. Демгилери айыырларын, дырбааштарын черге тургузу шашкылап кааш, одагже кым кымны мурнаар эвес дээниг, чүгүржүпкөннер.

Чаңгыс Төрө-ле, харын, далаш чок базып орган. Ол черле ындыг. Кырган-ачазы повар болганда, чүнү тоор боор. Оон улуг ала хува аяанга ол быдааның ээттиг-ээттиг черлерин шүүрей кудуп каар дээрзин билер, баргаш чүгле стол артынга олурар сен. Аяк долу быдааны кырган-ачазы мурнунга сала шаап каар.

Эртенги сериинден тура, орай дүшке чедир соксаал чок, сизген сарааттап ажилдааш, аштамзырай берген оолдар аразында чугаалажыр безин чай чок чемненип органнар. Чалбак демир тавактарда кескеш, салган хлебтер ак-мак четпейин арлып турган. Балдыжык катап хлеб кезеринге арай боорда четтигип турган. Ынчалза-даа оолдар тавактарга баштай

зындан оон чогуу эскербээн. Черле ынчаш, кырган-ача отта тиккен суунга, хирлиг аяк-савазынга чайзыраар дээш, оглунче сагыш салыр харыы чок турган.

Столдун солагай талазында олурган кезек оолдар катап быдаа дилээрге, Балдыжык акый: "Ам чок, төнгөн-дир" — деп харыылаан. Поварның чамдык үелерде шала тыртым апаар чаңныын пат билер оолдар кончуг кажар арга бодай шаапканнар. Оолдар-даа эвес, тыппазы, сагынмазы чок Салгын-оолдун тывызыдыр ийин. Тура берген Төрөний аяан ол эштериниң холдарын дамчыштыр поварже чорудупкан. Стол-башында олурган Хевек-оол келген аякты Балдыжыкче сунган: — Төрөний аяа-дир.

Чеченчузаа

Ам чаа-ла быдаа төнгөн деп турган повар аякты ыт чок алгаш, улуг сакпыңның дүвүн хымыжы-биле каңгырады-ла берген. Быдаа чөвүн аякче маш кылдыр каггаш, Хевек-оолче ол дедир сунган. Балдыжык акый хая көрнүп, паш-савазы-биле үрелдежи бээр аразында, үш-дөрт хире оол быдааны үлежип четтигип-кеш, куруг аяан чажыра салыпканнар.

Бичи болганда, Хевек-оол аякты база катап сунган: — Төрөний аяа-дир ийин.

Балдыжык повар чүү адам чүве апарды дээниг, оолче чиктии сүргей көре каапкаш, аякты хөөнүг-хөөн чок-даа ышкаш тудуп алган. Оолдарның баштарын абылдыр Төрөни-даа көрзүнгүлөөн. Оозу столдун эн-не ужунда бажы мокулдуранайнып олурган. Амдык чаа-ла чок турган эжиниң та кайы чапта келгеш, олура каапканын оолдар эскербээннер. Оозу чем-даа чир бодавайн, анаа-ла олуралган чүве-дир. Ынчалза-даа ол эштериниң оон адын, аяан тудуп тургаш, кырган-ачазының сава дүвүндө артырып алган быдаазың "катап" турарын кайы билер ийик.

Балдыжык повар быдаазының эң сөөлгүзүн сакпыңны донгайтыр тудуп куткаш, аякты дамчыдыпкан. Хевек-оол ону дегийт-ле ийи холдап сегирип алгаш, бажын артында согаш кылган. "Бо Төрө деп оол кандыг кончуг топ-пас-ханмас кизи апаарды. Суурда улузумга чедирер

бодоп артырып алган бичи мүнүмнү шуут төндүрдү. Чаш оол үш улуг хува аяк иштин... кайнаар, чүзүнче кирип турар төл боор?" — деп, хумунда изий берген суун эзип тургаш, Балдыжык акый бодангылаан. Ам черле болду ынчаан бо дээш, ол паш-савазың кедээр айлап салып чыдыр-да, артында:

— Төрөний аяа-дир ийин — дээн үн база катап дыңналган.

Балдыжык ол орта арта сырбаш кынып, бүткүр боду чыкпаш дээн ышкаш болган. Столче эргилдир хая көрүнмейн-даа, кезек ыт чок, көжүп калган дег турган. Бир шаг болганда, "Төрөний аяа-дир ийин" дээн үннү дагын дыңнааш, ол хенертен оолдарже эргиле каапкан, он ажыг карактар олче канчаар ирги дээниг, үзе кайгап алган органнар. Демин чаа-ла олурган Төрөний орну куруг болган. А Хевек-оол оон аяан сунмушаан хевээр. Повар чүвениң байдалын ам-на билип каапкан, мегеледиң турганына хордаанындан, эгенгенинден Балдыжыктын чеди өкпези өгдөнейнип алгырган:

— Мегелешпенер, барасканнар! Туруп ажилдаңар! Ынча топтас амырга кара моостар силер бе, силер! Тургуланар, аяк-савам айлап алың деп, Төрөний аяа, Төрөний аяа де... Кончуг-ла угаанның азалар-дыр силер, кизи мегелеп турар. Кежээки чемни силерге мен кылып берип де! Суурже кире бээр мен, та канчалыңар, та чоонуңар!

Оолдар сыйт-сыйт кылдыр каттыржыпкаш, кизирт-казырт тура халышкан соонда, шөлде сараадынче маңнажыпканнар. Ол маңнажырда тавак, омааштарын база ап алганнар. Чурум черле ындыг турган. Чемненир савазың ээзи боду харыылаар. Чаңгыс Төрө-ле, харын, аяан столга кааптар. Оозун кырган-ачазы чуп, шыгжап каарынга пат амдажып калган. Ам база оон аяа столда артып, чем чыдынга чыылган ымыраалар эринде хонгулапкан турганнар. Балдыжык ону көргөш, оглунун аяан изиг сугже кири каапкан. "Азаргачыг чүвелер хирезинде кажар, сагынгыр деп чүвезин боларның, көрөм. Төрөний аяа-биле мени са мегеледилер. Че, ам канчаар, тенең амытаннарны. Хырны дээш кызымаа хамаан ийикпе, оларның ажилдаары-ла кончуг болза. Ол талазы-биле шымбай оолдар, кижиге черле чемелетпес. Эр хейлер, ынаңгыр-даа. Харын кежээки чем кылдыр боларга ам чүнү кылып бээр кизи боор мен? Чүм барыл, адырам" деп, Балдыжык акый ажылын дооскаш, таакпылап ора, бодангылаан.

Тураскаадыг

ПРОФЕССОРГА (Доржу Кууларга)

Башкывыстан ужукталып, Байлак Тывам делгеминче тарай берген.

Шүлүк, чогаал, романның Сүүзүнүн, дылын, домаан эдип, айтып, Чаңгыс сөстүн-утказының Чайынналыын иле, тода төөгүлөп бээр.

Бачым, чай чок өйде хөйге Бараан болган Куулар Доржу соккан чүрээ Кавай черге, төрөл чонга Кажан-кезээ ханы тудуш чурттап артар.

Болат МААДЫ.

Каа-Хем кожун.

АДАЗЫНЫҢ ЧАССЫГБАЙЫ (миниатюра)

Аныяк өг-бүлөгө оол төрүттүнгөн. Ада-ие оозунга дүк-чам-даа дээспес. Ынчангаш кайгамчык ажаал-тежээлге бүрөткөн бичии хамааты "чаг иштинде бүүрек, чанчык иштинде таакпы-ла". Оол от-көсчө халыгы дег, дөскөл чок болгаш аасырак бооп өзү доругуп олурган.

Оол уруг болгаш ындыг ийикпе, ол адазынга эмин эрттир чассыыр. Авазынга шоолуг ижикпес, тенектени бээрге, оозу чамдыкта чыжырадыр кончугулаптар. Адазы ажылындан чоруп орда, уткуй маннап чеде бергеш: "мени мойнунга олуртуп ал, ачай" дээр. Бирээзи ооң аайындан эртпес: могаан-шылаанын-даа уттуптар, ийи холдап өрү көдүргөш, мойнунга олурту салып алыр. Бажынга келгеш, анаа-ла "чангыс оглумну, чассыг чүвемни"—дээш, чүрбээш бажын оожум суйбай туткулап, эргеледи олургулаар...

Бир-ле дүште өг-бүлө үжелээн чөмөнени олурган. Оглу дөзөр эвес, өрөөлдиң куруг ол-бо азыгынынче кезек көрүп каап ора:

—Ачай, бистин бажыңыбыз азыг чок, тавак ышкаш төгерик болган болза — деп күзелин илереткен.

—А чүгө? — деп, адазы дораан сонуургаан.

—Тенек сен дээш, авам мени сен чогуңда азыгга тургузуптар кижидир—деп, оол сымыраны аарак оожум чугаалаарга, ава дыннап кааш:

—Аксын аяк дуглаар чоор, кулугур—деп хөректөпкөн.

—Аасты аяк-биле канчаар дуглаарыл, ачай, эптежир боор бе? — деп сымыранган.

—Че, че, улгады бергеш, билип алыр сен, ам чөмөн—деп адазы чугаалаарга, оол-даа, иези-даа ыт чок чөмөнени бергеннер.

Эх, солунун!

ЧУГААЛАЖЫГ

Чоокта көрүшпээн ийи эжишки ужуражып келгеш, хөйл-солун чугаазын эгелеп, тонери безин утундура берген хөөрежи олурганнар.

Аннап чораныннын солун журулдарын боттары аразында сонуургажып, чанынга кижид-даа келир болза билбес хире. Бир-ле солун, чараш черге иелээн чоруп каан дег, сагыш-сеткил ынаар ырай бергени ол. Олар бүгү-ле аннарнын одар-ачириден эгелээш, кандыг байдалыга чедир хөйл-ле чугааны кылганнар. Оларнын ол чугаазын хоорай чурттуг кижидип келгеш дыннап орган.

Амгы үеде аннар ыаш бажында барган-дыр ийин деп, ийи эжишкиниң бирээзи чугаалаарга, дуогулуг аннар база ыаш бажынче үне бээр чүве бе? — деп, хоорай чурттуг кижидип удур айтырган.

Эрлер каттыржыпкан. Аннар үениң аайы-биле одарын солуп чоруур. Тайгалар чоогу черлерге аннар одарлай бээрге, шаанда тыва өгбелер ынчаар чугаалажып чораш болдур ийин деп, ийи эжишкиниң бирээзи харылап каан.

Сандо ТУЛУШ,
Сут-Хөл кожуун.

БОСТААДАН ШАННАЛ

Чадаананың үстүү-Хүрээзин туруп турган үеде ачамнын ачазы Кара-Сал Сарыг (шозазын Сарыг-Дарган дээр) орта ажылдап турда, ооң тудунгур-шеверин чон магадаар дээр чүве. Хүрээ тудуу доозулганда, ол-ла черге улуг чышы болган. Орта нарын тудугга шылгараңгай киржи ажилдаан

тудугжуларны өртектиг барааннар-биле шаңнаан-дыр.

Чадаананың кожуун чагыргазынын нояны баштай-ла кырган-ачамны адааш, анаа боостаадан шаңналды тывыска деп, амгы үеде Чадаана сумузунда чурттап орап, төөгүнү эки билер, бистиң улуг назылыг өгбөвиз Настык-Доржу Донгак чугаалап орап чүвө ийин.

Боостаадан шаңнал дээрге — сөгөдей олурган кижиниң мурнунга пөс-таавы, шай-таакпыдан эгелээш, өске-даа кыдат барааннарны чыып салыры-дыр. Дорт олурган кижиниң сегелинге дээп турар кылдыр барааннарны чыыптарга, боостаадан шаңнал ол болур чүвө-дир.

Ынчангаш кырган-ачам боостаадан шаңнал алган кижилернин бирээзи болган. Оон барааннарын бир айтка чүдүргөш, элчи эдерткеш, аалынга чедирип каан дээр.

Даржаң оглу ООЛАК,
Чыраа-Бажы.

КЫМНАРЫЛ?

Бо чагааны аныяк-өскенге өөрөдиг-даа болур ыйнаан дээн бодал-биле амыдыралымга болган чүүлү төөгүп көрей.

Мен бичии чорааш, 1947—1948 чылдарда хураган оорлап кааш, бир чыл чартык хире шииттирген турган мен. Ынчан бисти, 200 хире кижини Кызылдан сүрүп алгаш, Туран хоорайга аппарып сүп каан. Сүрдүрген куруг улус ам канчаар, 2 кижидүне чоруткаш, бичии кургаг далган оорлап эккээрге, ону сугга холуй ылгап чип, өс эдил ап чоранывысты сактыр мен. Тожунун ыаш белеткээр черинче чорупкан бис, аңаа баа-

рывыска, чараазы төктүр мал (аарыг айттар) берип каан, оон ыаш белеткеп турган бис. Улус ынчан аштап өлүп турган үелер болгай. Өлбөстиң аргазы-биле чугаалашкаш, айтты ыаш адаанче чеде бергеш, шагдаалар көрбээнде кырынче ыашты ужураш, ооң ишти-хырнын база чип турдувус. Чогум ээтти складка дужаар дээш база бербес боор чүве. Сөөлүндө улус өлүп туруп бээрге, Кызылдан комиссия келгеш, өлгөн улусту кезерге, иштинде 2—3 хире сула чоруур боор чүвө. Оон-на кара-бажын улузунун амыдыралы чүгээртпэн дээр чорашан. Хүнде от хыны хире хлеб бээрге, кадыг ажылга дыка бергедеп турган болгай бис. Ылангыя чазын, күзүн аныяк оолдарнын чер-чуртун сактып, ырлажып кээрин канчаар ону. Кежээ доңгайып чыдып алган кижини эртен тыртарга, чок боор чорду. Оон-да дора, Эрзин-Тестен улгады берген ашактар кээр. Ол улус чаа идиктерлиг боор, эртен көөрге база-ла хончузу чок боор чүвө. Ынчап 200 кижиден 40 хире кижиде арткан, "40 брак" деп ададып-даа чордувус. Сөөлү үеде черле кижилернин аажы-чаңы өскерилген-дир. Кайгамчыктыг эки чорашан тыва чаңчылдарывыс канчап барган? Кижидөмей-ле амыдырал, ажы-төл дээш дырбанайнып чоруур болгай. Ынчангаш бот-боттарывыска хамаарылгавыс эки бооп көрээлинер.

Шериг назы четкеш, шериг хүлээлгемни акы-дуңма Көрейге барып эртирип турдум. Ам бо хүнде Көрей дайынынның киржикчизи бооп чору мен.
К. Аур-оол,
Улуг-Аем.

ИЙИ КЫСТЫҢ ЧУГААЗЫ

Каш чылдар дургузунда
Кады турбаан студент
Чалыы кыстар душчуп
келгеш,
Салдыкпайн хөөрөшкен.

Өөрөдилге, ажил-ижин,
Өске хоорай солун чүүлүн
Ынай када чугаалашкаш,
Ынакшылдын одун көзөөн.

Таныш-көрүш оолдарын
Далдап, шилип шаг-ла
болган...
—Шыгаап чорааш душчуп
тыптым,
Шыны херек, мындыг ийин:

Отка-көске торлуру чок,
Орлан-эрес, өде-чара,

Ажык-чарлыг амгы шагда
Ажылгыр-даа оол чүве...

Чанындаазы үзе кирип,
Чажыт хөңнүн ажыдыпкан:
—Таарзынып танышканым
Ташкент чурттуг оол болду.

Чыткан хой-даа кыймыш
кылбас,
Чылар-чылбас элегер де.
Чаагай арыг сеткил барда,
Салым кожуп, чурттай
бээр бис...

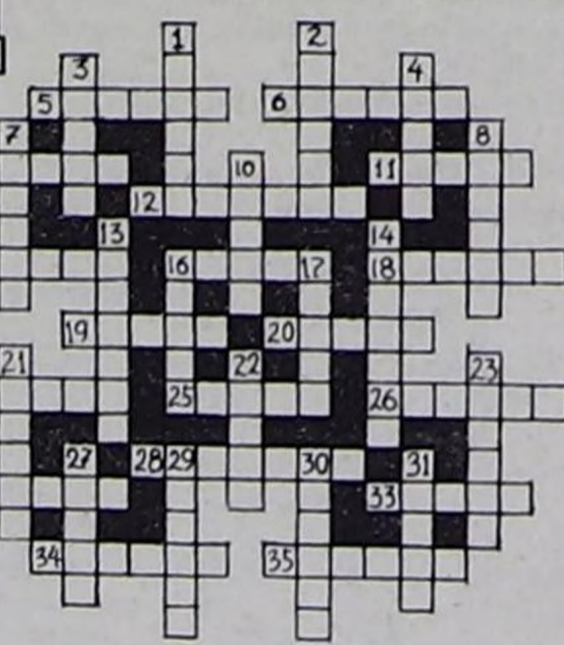
Ынакшылын коптарышкаш,
Орайтаанын эскербээнир.
Ынчалза-даа сеткил ханган,
Омак-хөглүг тарап чанган.
Эскер-оол КЕЧИА-ООЛ.

КРОССВОРД

ХОСТУГ ШАКТА

Доора дургаар: 5. Эрги Тывага кыдаттарнын өстүрүп турганы тарымал таакпызы. 6. Төре, күрүне хамаатызы. 9. Ортаа-кы Азияда: душчуп кыс дээш бээр шүүдел, төлевир. 11. Дозу. 12. В. Скоттун чогаалы. 15. Кижиниң амыдыралынын допчузу. 16. Бир кезек үеде Кызылга үнүп турган солун. 18. Уруглар чогаалчызы Маршактын ады. 19. Үүрмек далай балыы. 20. Өжөөн. 24. Хаанын Россиянын армия генералы. 1919 чылда Петроградче походтун удуртукчузу. 25. Эрзин кожуунда суур. 26. Чалгыннын насеком. 28. Хары эрий берген чер. 32. Грек мифологияда — чалгыннын айт. 33. Тыртыш, дээк. 34. Мебель аймаа. 35. Тыванын Камбы-Ламазы.

Узун дургаар: 1. Атташ кижиде. 2. Ужуражыр болуп дургурушкан чер. 3. Соок чепсек. 4. Тыва эр кижиниң эдилели, от үндүрүп алыр херексел. 7. Төп Америкада күрүне. 8. Унелиг кештиг суг амытаны. 10. С. А. Сарыг-оолдун чогаалы. 13. Чылгычынын эдилели. 14. Европада күрүне. 16. Суг ээтпээнин терең чери. 17. Тыва фамилия. 21. С. К. Токанын "Араттын сөзү" деп романынын бир эгези. 22. Тывада административ-

тиг единица. 23. Кожуглуг айт башкарыкчызы. 27. Дээди эрге-чагырга органы. 29. Чөөн Сибирьде хем. 30. Ус-шевер кижиде. 31. Чамдык чурттарда күрүне эрге-чагыргазынын дээди органы.

А. АЛАШ тургускаан,
№ 112 "Шында" үнгөн
кроссвордтун харызы:

Доора дургаар: 7. Хүнезин. 8. Чидириг. 11. Ага. 12. Чиргилчин. 13. Хек. 16. Ондар. 17. Анапа. 19. Гарин. 21. Орулга. 22. Ногаан. 23. "Старка". 25. Мерген. 28. Буура. 29. Сырга. 30. Актив. 33. Куй. 34. Коргулчун. 35. Шуй. 38. Кудурук. 39. Кулунда.

Узун дургаар: 1. Үргене. 2. Ден. 3. Чилиг. 4. Кидис. 5. Тик. 6. Билелиг. 9. Уганда. 10. Клапан. 14. Карруттерс. 15. Макаренко. 19. Клара. 20. Агора. 24. Амырга. 25. Мигуля. 26. Кулузун. 27. Пицунда. 31. Соруг. 32. Судур. 36. Бук. 37. Чук.

СООК

Тыва Республиканың
Президентизиниң 1997—98
чылдын кышкы үезинге кыйгы-
рынга хамаарыштыр.

- Соогун-соогун, соок агаар Соолаңнадып чоруп олур.
- Сонгу чүкте чурттап турар Соок-ирей чоруткан боор.
- Алаактарны, шынааларны Аккыр шалың шыва алып, —Чылыгланым алдым бе? — деп, Чыгадып-ла келген ышкаш.
- Малгаш, шалбаа шак доң болуп,
- Малың чөмин айтырганыг,
- Кажаларнын тиглеринче Харлыг дүвү-кир шаап туру.
- Соок хүннер сылдырткайнып,
- Сонгаларны соктап келди.
- Хөөмейлеп чайлааннарга Хөмүр-даш-даа кайын келир.
- Инек чылдын кыжынында Инектернин мыйыстары Тулган соокка шыдашпайн,
- Турлуп калыр чүве дижиң. *Охелчи ОНДАР.*

Чурагайым, шупту шынны чугаалап бээйт

(Космобиология-хэрэженнерге)

КОШКАРЛАР арны, мага-бодунун эът-кежи чараш, аныяксыг көрүштүүн салбас деп бодаар болза, помидор, яблоко, морковтан кылган масканы сүмелеп тур. Ынчан силернин арнынар сергек шинээн үр-ле чидирбес. Алоэ чулуу кирген крем база дыка дузалыг.

БУГАЛАРНЫҢ эңне кош-как, сула чери моюн, ынчангаш ооң хайгааралынче улуг кичээнгей салыры чугула. Силернин кежинер аллергиялаарыга, деридеринге хөлчөк "ынак" болганда, хадыр-сарыг хайындарган суг-биле чунуп, шай, дуб карты, шалфейнин хандызы-биле арнынар өй-өйлөп чодуп каап турунар. Моюнда дырышкактарны чидирерде үнүш үзү кириген компресс-шарыгларны ажыг-ланар.

ИЙИСТЕРНИҢ чаражы олар-нын сагыш-сеткилиниң дүвүрөл чок чоруундан, хей черге кылыктанмас, бүдүштүг, топтуундан кол

хамааржыр. Оларнын кежи кургаачал, картталырынга сундулуг, эң ылангыя холдар болгаш эгиннеринин кежинче кичээнгей салза эки. Сергек шырай кири-рер банап, ананастан кылган маскарларны, творог, дрожжиден хоолулуг маскарларны кылырын утпанар.

РАК. Сылдыстарнын-биле алырга, оларнын эът-кежи эңне чымчак, хоюг бооп турар. Донуруп болбас. Мята, ромашка чечектерин хайындарган суг-биле арнынар чуп, аллергия азы хапыгыр ыжык хевир бар болза, хадын бүрүлери, мочургалары холаан суг-биле бустаннар.

АРЗЫЛАҢНАР. Тус сылдыстар адаанга төрүттүнгөн хэрэжен чон бодун кончуг чараш бис деп санаар болганда, аяннаптып, бодун алдынары чугула. Чигирзиг, чаагай аш-чемге, торттарга олар хөлчөк ынак, ооң хараазы-биле кешке, оларнын арыннарынга дамырларнын алгышыккы хаая эвес таваржыр. База ол ышкаш хүнден ыяк камгаланыр: улуг, бичии-даа мейнер бар болза, хүн херелдери хора чедирип болур. Кокос чулуу, миндаль холумактыг хоолулуг кремни чаг-

дынар. **КЫСТАРГА** "аар" чем чивезин баш удур сагындырбаже талаар. Киш-кулаа, мята хайындарган суг-биле чунар. Силернин чараш болурунарга чангыс-ла магадылал — эт, хлеб дээш "аар" чөмөннин орнунга ногаа, фрукт аймаан колдадып турары күзенчиг.

ДЕНЗИЛЕРНИҢ арнынын кежи кончуг чуга, кургаачал, дүрген кырычал. Нервиленип, дүвүрээрке кара долгандыр караңгы өңүг куржаглар тыптып болур. Спермацет, миндаль холумактыг крем чаар, аржаан суу-биле чунар. Удуур бетинде бир стакан соок суг ижип аарын утпаңар.

СКОРПИОННАРНЫҢ арны-на, думчук чоогунга шившикер бо-ла тыптыр. Сергек көрүштүг болдурар кызыл сорттук яблоктар, вишнядан маскарлар-биле арнынар ажаңар. Кара инек-караа, мята суу-биле чунуп болур силер.

ТЕЛЕРНИҢ эът-кежи ал-лергияга сундулуг, кургаг болгаш картталыр, сөөлдер үнүп болур. Хайындаргаш, сооткан суг-биле азы аржаан суу-биле чунза эки. Капуста, чуурганын сарыг кезээн холаан маскарлары, шалфей, фиалканы хайындаргаш, сооткан суу-биле арнынын аштаар. Ук сылдыстарнын кижилеринге дидин эртен, кежээ чуурун утпас болза эки деп сүме бар.

СУГ-СААРАЛЛАРНЫҢ кежи эң эки байдалдыг болганда, ону ажаап-тежээринге улуг-ла шүүт үнемес. Миндаль, Д, В витамин кирген кремнерни чагдынып болур. Дустуг суг-биле кежинерни чуп, ажаар болзунарза кончуг дузалыг болур.

БАЛЫКТАРНЫҢ эът-кежи аллергияга, ыжып-хапырынга сундулуг. Арнынын сергекшидер шинчилиг морковь, честек-кат, огурец, виноград маскарларын ажыг-ланар. Кежинерни арыглары-биле тысачелистник, шалфей деп оыттарын суу-биле өйлөп-өйлөп чунуп турарын утпаңар.

"Шын" солун — телекөрүкчүлөргө

НОЯБРЬ 17
БИРГИ ПРОГРАММА
РНТ. БИРГИ канал

15.00 МЕДЭЭЛЕР.
"Элдептиг төөгүлөр".
"Париж Богоматерь дугайындан бүшкүк кичи", 2-ги сериясы.
15.45 "Марафон -15".
16.05 Сылдыстар шагы.
16.40 "Космоста полиция", т|с.
17.05 Он алды харга чедир...
17.30 "Ужуралдарнын 100 чылы", сериал.

18.00 МЕДЭЭЛЕР.
18.20 "Судьба деп аттыг кыс", сериал.

19.00 Агаар.
19.10 СОЛУН КИЖИЛЕР-БИЛЕ УЖУРАЖЫЛГА ШАГЫ.
19.35 Аялганы тып көрөм.
20.00 "Бистер" деп программа.
20.45 "Тамчыктыг удунар, чаштар".

21.00 ҮЕ.
21.40 "Полтергейст", т|с.
22.50-Театр + ТВ.
23.35 Бут бөмбүүнүн допчулалы.

00.00 "Адреси билдинмес кыс", уран-чечен фильм.
01.45-02.05 МЕДЭЭЛЕР
ИЙГИ ПРОГРАММА
"РОССИЯ" канал

7.05 "Дон Кихот Ламанчский", м|с.
7.30 "Стронг" көргүзөр.
7.35 Үезинде.
7.40 Акша кылыр чер.
7.50 Дежурный кезек.
8.05 "Кадын Марго", т|с.
9.00 Акшалар.
9.15 Садыг бажыны.
9.20 Барааннарны -почта дамчыштыр.
9.30 "Санта-Барбара", т|с.
10.20 Л-клуб.
10.50 Шуут чажыт.
11.45 "Озалааш черде рояль", уран-чечен фильм.

12.00 МЕДЭЭЛЕР.
12.20 Парламентиден медээлер.
12.50 Автограф.
12.55 "ТИ-маркет" көргүзөр.
13.00 "Чараш шимелделер кеткен херэежен", уран-чечен фильм.

14.55 Шимчевес хөрөңги сады.
15.00 МЕДЭЭЛЕР.
15.20 Боду режиссер.
15.50 Графоман.
16.00 Чүс чылдын будүүзүндө.
16.25 Православ шажын календары.
16.30 Силерниц-биле кады.
17.25 "Санта-Барбара", т|с.

"ТЫВА" канал

18.20 Хөглүгбей.
18.40 Бисти долгандыр хүрээлел.

19.00 МЕДЭЭЛЕР.
19.10 Марш-бросок.
19.25 ТЫВА ЧЕРДЕ.
19.45 Коллаж.

"РОССИЯ" канал

19.55 Реклама.
20.00 МЕДЭЭЛЕР.
20.30 "Чүвүрлер", психологтуг детектив.

22.10 Мээн Пушкиним.
22.15 Кежээкинн мендизи.
23.05 Дежурный кезек.
23.20 Дээрде чада.
23.50 Үезинде.
00.00 МЕДЭЭЛЕР.
00.25-00.40 Тодаргайы-биле.
УШКУ ПРОГРАММА
ХАМААРЫШПАС ТВ канал
10.00 БӨГҮН ЭРТЕН.
13.05 Эр кижилер дугайында сериал. "Донгун Уокер: те-хасчы езугаар шиткел", т|с.
14.00 БӨГҮН ЭРТЕН.
14.15 Маски-шоу.
14.45 Итого.
15.00 Херэеженнер дугайында сериал. "Доктор Куин, херэежен-эмчи".
16.00 БӨГҮН ХҮНДҮС.
16.20 Эрги телевизор.
"РОССИЯ" канал

18.20 Лукоморье.
18.40 "Бир болушкуннун төөгүзү".

18.55 "Кадын Марго", т|с.
ХАМААРЫШПАС ТВ канал
20.00 БӨГҮН ЭРТЕН.
20.20 "Сезам кудумчу".
20.50 "Сансет-Бичинин ынакшылы болгаш чажыттары", т|с.
21.40 "Амы чок бойдус", 4-кү сериясы—"Сарбашкын бүгүле сезоннарда".
22.10 Курлавыр.
22.20 Криминал.
22.30 "Бут бөмбүү" клуб.

23.00 БӨГҮН КЕЖЭЭ.
23.40 Хүннүн маадыры.
00.00 "Мистер Стич", фантастиктиг триллер (АКШ).
02.00 БӨГҮН КЕЖЭЭ.
02.45 "Доктор Куин, херэежен-эмчи", т|с.
03.35 МЕДЭЭЛЕР.
04.00 БӨГҮН ДҮН ОРТУЗУНДА.
04.25-05.05 Синемания: база-ла кино дугайында.

НОЯБРЬ 18
БИРГИ ПРОГРАММА
РНТ. БИРГИ канал

06.00 ЭРТЕНГИНИН МЕНДИЗИ.
09.00 МЕДЭЭЛЕР.
09.15 "Судьба деп аттыг кыс", сериал.
10.45 Каткы-хөг панорамасы.
11.20 Хуу библиотека.
11.30 Аялганы тып көрөм.
12.00 МЕДЭЭЛЕР.
12.15 "Кады" деп программа.
15.00 МЕДЭЭЛЕР.
15.20 "Элдептиг төөгүлөр".
"Джунглинин хааны", м|с.
15.45 Кварьете.
16.00 Аас-кежиктиг таварылга.
16.40 "Космоста полиция", т|с.
17.05 Он алды харга чедир...
17.30 "Ужуралдарнын 100 чылы", сериал.

18.00 МЕДЭЭЛЕР.
18.20 "Судьба деп аттыг кыс", сериал.

19.00 Агаар.
19.10 СОЛУН КИЖИЛЕР-БИЛЕ УЖУРАЖЫЛГА ШАГЫ.
19.35 Аялганы тып көрөм.
20.00 ТЕМА.
20.45 "Тамчыктыг удунар, чаштар".

21.00 ҮЕ.
21.40 Элдаар Рязановтун юбилейинге романс.
22.40 "Автомобильден оварнын чор", уран-чечен фильм.
00.25 Хоккей.
02.35-03.00 МЕДЭЭЛЕР.
ИЙГИ ПРОГРАММА
"РОССИЯ" канал

7.05 "Дон Кихот Ламанчский", м|с.
7.30 Үезинде.
7.35 Акша кылыр чер.
7.45 Дежурный кезек.
8.00 МЕДЭЭЛЕР.
8.20 "Кадын Марго", т|с.
9.15 Акшалар.
9.35 "Ховаган", м|ф.
9.50 "Санта-Барбара", т|с.
10.40-11.08 Национал эрге-ажык.

12.45 Судал.
13.15 "Сугда", м|ф.
13.25 "Джокер", ужуралдарлыг комедия.

15.00 МЕДЭЭЛЕР.
15.20 Оон дээрэ болбас.
15.30 Графоман.
15.40 Эксповестник.
15.50 Чаа бешки дугуй.
16.20 Православ шажын календары.
16.25 "Удул чыдар кыс".
17.25 "Санта-Барбара", т|с.

"ТЫВА" канал

18.20 "Күскү Кызыл" теле-чурумал.
18.30 МЕДЭЭЛЕР.
18.40 ЭБС.
19.05 Мастер-биле чугаа.
19.20 Экосфера.
19.40 МЕДЭЭЛЕР.
19.50 Коллаж.

"РОССИЯ" канал

19.55 Реклама.
20.00 МЕДЭЭЛЕР.
20.25 Национал эрге-ажык.
21.05 "Сентябрь", уран-чечен фильм (АКШ).
22.35 Мээн Пушкиним.
22.40 Кежээкинн мендизи.
23.30 Дежурный кезек.
23.50 Үезинде.
00.00 МЕДЭЭЛЕР.
00.25 Тодаргайы-биле.
00.40-01.35 Оннун оюну
УШКУ ПРОГРАММА
ХАМААРЫШПАС ТВ канал
10.00 БӨГҮН ЭРТЕН.
13.05 Эр кижилер дугайында сериал. "Донгун Уокер: те-хасчы езугаар шиткел", т|с.
14.00 БӨГҮН ЭРТЕН.
14.15 Дог-шоу.
14.45 Ойнаар-кыстар.
15.00 Херэеженнер дугайында сериал. "Доктор Куин, херэежен-эмчи".
16.00 БӨГҮН ХҮНДҮС.
16.20 Эрги телевизор.

18.00 БӨГҮН ХҮНДҮС.
"РОССИЯ" канал
18.20 Лукоморье.
18.40 "Бир болушкуннун төөгүзү".
18.55 "Кадын Марго", т|с.
ХАМААРЫШПАС ТВ канал
20.00 БӨГҮН ХҮНДҮС.
20.20 "Сезам кудумчу".
20.50 "Сансет-Бичинин ынакшылы болгаш чажыттары", т|с.
21.40 "Амы чок бойдус", 5-ки сериясы—"Сээктер ортулуу".
22.10 Курлавыр.
22.20 Криминал.
22.30 "Бут бөмбүү" клуб.
23.00 БӨГҮН КЕЖЭЭ.
23.40 Хүннүн маадыры.
00.00 "Элдептиг салым-хуулар, азы бус чик болзун", уран-чечен фильм, 1-ги сериясы.
02.00 БӨГҮН КЕЖЭЭ.
02.45 "Элдептиг салым-хуулар, азы бус чик болзун", уран-чечен фильм. 2-ги сериясы.
04.20 БӨГҮН ДҮН ОРТУЗУНДА.
04.45-06.40 "Борис Годунов", фильм-опера (Франция-Испания-Югославия).

НОЯБРЬ 19
БИРГИ ПРОГРАММА
РНТ. БИРГИ канал

06.00 ЭРТЕНГИНИН МЕНДИЗИ.
09.00 МЕДЭЭЛЕР.
09.15 "Судьба деп аттыг кыс", сериал.

10.00 ТЕМА.
10.40 Дириг амытаннар аймаа.
11.20 Хуу библиотека.
11.30 Дженглмен-шоу.
12.00 МЕДЭЭЛЕР.
12.15 "Кады" деп программа.
15.00 МЕДЭЭЛЕР.
15.20 "Элдептиг төөгүлөр", "Джунглинин хааны", м|с.
15.45 Тергинн өнүктөр.
16.15 Джунглинин кыйгызы.
16.40 "Космоста полиция", т|с.
17.05 Он алды харга чедир...
17.30 "Ужуралдын 100 чылы", сериал.

18.00 МЕДЭЭЛЕР.
18.20 "Судьба деп аттыг кыс", сериал.

19.00 Агаар.
19.10 СОЛУН КИЖИЛЕР-БИЛЕ УЖУРАЖЫЛГА ШАГЫ.
19.35 Алдын күске халыын.
20.10 КИЖИ БОЛГАШ ХООЙЛУ.
20.45 "Тамчыктыг удунар, чаштар".

21.00 ҮЕ.
21.40 Концерт программасы.
23.15 "Пеньковский — үш хайгыл шивишкини", барымдаалыг детектив.

00.00 — 00.25 МЕДЭЭЛЕР.
ИЙГИ ПРОГРАММА
"РОССИЯ" канал

7.05 "Дон Кихот Ламанчский", м|с.
7.30 "Шартылаа", м|ф.
7.35 "Медицина — силерге".
7.40 Үезинде.
7.45 Акша кылыр чер.
8.00 МЕДЭЭЛЕР.
8.20 Дежурный кезек.
8.35 "Кадын Марго", т|с.
9.30 Акшалар.
9.45 Садыг бажыны.
10.05 "Санта-Барбара", т|с.
10.55 Национал эрге-ажык.
11.25 Слабо?
12.00 МЕДЭЭЛЕР.
12.20 Чоннун чогаадылгазы.
13.15 Телеавтошоу.
13.30 "Чугаалажышкын хүнү", уран-чечен фильм.
14.50 Шимчевес хөрөңги сады.
14.55 Православ шажын календары.
15.00 МЕДЭЭЛЕР.
15.20 Автограф.
15.25 "ТИ-маркет" көргүзөр.
15.30 Федерация.
15.55 Чижилге программасы.
16.10 Графоман.
16.20 Оон дээрэ болбас.
16.25 Эксповестник.
16.30 Россиянын алдын картазы.

16.57 Дээрже чада.
17.25 "Санта-Барбара", т|с.
18.20 Лукоморье.

"ТЫВА" канал

18.40 МЕДЭЭЛЕР.
18.50 "Чүгле медицина дугайында эвес". ТР-ниң кадык камгалал сайды Б.К. Күдерек киржир.

19.20 Экономиктиг айтырырлар.
19.40 МЕДЭЭЛЕР.
19.50 Коллаж.

"РОССИЯ" канал

19.55 Реклама.
20.00 МЕДЭЭЛЕР.
20.25 Национал эрге-ажык.
21.05 "Чээрби чыл эрткенде", комедия.
22.30 "Академик Иванов", м|ф.
22.40 Мээн Пушкиним.
22.45 Кежээкинн мендизи.
23.35 Дежурный кезек.
23.50 Үезинде.
00.00 МЕДЭЭЛЕР.
00.25 — 00.40 Тодаргайы-биле.
УШКУ ПРОГРАММА
ХАМААРЫШПАС ТВ канал
10.00 БӨГҮН ЭРТЕН.
13.05 Делегейинн дээрэ дээн цирктери.
14.00 БӨГҮН ЭРТЕН.
14.15 Телеюон.
14.45 Кнопка.
15.00 Делегейинн дээрэ дээн цирктери.
16.00 БӨГҮН ХҮНДҮС.
16.20 "Дайынчы күш", уран-чечен фильм.
18.00 БӨГҮН ХҮНДҮС.
18.15 Экология программасы.
"РОССИЯ" канал

18.40 "Бир болушкуннун төөгүзү".
18.55 "Кадын Марго", т|с.
ХАМААРЫШПАС ТВ канал
20.00 БӨГҮН ХҮНДҮС.
20.20 "Сезам кудумчу".
20.50 "Сансет-Бичинин ынакшылы болгаш чажыттары", т|с.
21.40 "Амы чок бойдус", 6-ты сериясы — "Дельфин".
22.10 Курлавыр.
22.20 Криминал.
22.30 "Бут бөмбүү" клуб.
23.00 БӨГҮН КЕЖЭЭ.
23.40 Хүннүн маадыры.
00.00 "Бот херэежен", уран-чечен фильм.
02.00 БӨГҮН КЕЖЭЭ.
02.45 "Доктор Куин, херэежен-эмчи", т|с.
03.35 МЕДЭЭЛЕР.
04.00 БӨГҮН ДҮН ОРТУЗУНДА.
04.25 — 06.55 "Эмигрантылар", уран-чечен фильм.

НОЯБРЬ 20
БИРГИ ПРОГРАММА
РНТ. БИРГИ канал

06.00 ЭРТЕНГИНИН МЕНДИЗИ.
09.00 МЕДЭЭЛЕР.
09.15 "Судьба деп аттыг кыс", сериалдын сөөлгү сериясы.
10.00 КИЖИ БОЛГАШ ХООЙЛУ.
10.35 Дөгережи бажында барда.
11.25 Телеюон.
12.00 МЕДЭЭЛЕР.
12.15 "Кады" деп программа.
15.00 МЕДЭЭЛЕР.
15.20 "Джонни Квэстин кижигүбүрээр аргажок ужуралдары", м|с.
15.45 Тергинн өнүктөр.
16.15 Лего-го.
16.40 "Космоста полиция", т|с.
17.05 Он алды харга чедир...
17.30 "Ужуралдарнын 100 чылы", сериал.
18.00 МЕДЭЭЛЕР.
18.20 "Судьба деп аттыг кыс", сериал.

19.00 Агаар.
19.10 СОЛУН КИЖИЛЕР-БИЛЕ УЖУРАЛДАР ШАГЫ.
19.35 Телеюон.
20.05 "Утпазыннар дээш..." Валентина Владимирова.
20.45 "Тамчыктыг удунар, чаштар".
21.00 ҮЕ.
21.40 "Дарга", уран-чечен фильм, 1-ги база 2-ги сериялары.
00.40 "Каскадерлар. Трюктер аймаа", сериал.
01.10 — 01.35 МЕДЭЭЛЕР.
ИЙГИ ПРОГРАММА
"РОССИЯ" канал

7.05 "Дон Кихот Ламанчский", м|ф.
7.35 "Медицина — силерге".
7.40 Үезинде.
7.45 Акшалар кылыр чер.
8.00 МЕДЭЭЛЕР.
8.20 Дежурный кезек.
8.35 "Кадын Марго", т|с.
9.30 Акшалар.
9.50 Садыг бажыны.
9.55 Барааннарны — почта дамчыштыр.
10.05 "Санта-Барбара", т|с.

10.55 Национал эрге-ажык.
11.25 Подиум.
11.55 Шимчевес хөрөңги сады.
12.00 МЕДЭЭЛЕР.
12.20 "Эрги квартира. 1959 чыл".
13.15 Телеавтошоу.
13.25 "Баштайгы ынакшыл", уран-чечен фильм.
14.55 Православ шажын календары.
15.00 МЕДЭЭЛЕР.
15.20 Кижилер болгаш акшалар.
15.45 Автограф.
15.50 "Ти-маркет" көргүзөр.
15.55 Мультфильм.
16.05 Графоман.
16.15 Оон дээрэ болбас.
16.20 Эксповестник.
16.25 Силерниц ук-төөгүнер.
16.50 Лукоморье.
17.10 "Бир болушкуннун төөгүзү".

"ТЫВА" канал

17.25 Мультфильм.
17.55 "Чонар-даштын хуулгазыны". Л. Норбу.
18.25 МЕДЭЭЛЕР.
18.35 Хөгжүмнүг байыр.
19.00 Болчак шагы.
19.40 МЕДЭЭЛЕР.

"РОССИЯ" канал

19.55 Реклама.
20.00 МЕДЭЭЛЕР.
20.25 Национал эрге-ажык.
21.00 "Альфред", уран-чечен фильм.
22.10 Кежээкинн мендизи.
22.55 Дежурный кезек.
23.15 "Обломов" кафе.
23.50 Үезинде.
00.00 МЕДЭЭЛЕР.
00.25 — 00.40 Тодаргайы-биле.
УШКУ ПРОГРАММА
ХАМААРЫШПАС ТВ канал
10.00 БӨГҮН ЭРТЕН.
13.05 Эр кижилер дугайында сериал. "Донгун Уокер: те-хасчы езугаар шиткел", т|с.
14.00 БӨГҮН ЭРТЕН.
14.15 Телеюон.
14.45 "Котовасия", т|с.
15.00 "Доктор Куин, херэежен-эмчи", т|с.
16.00 БӨГҮН ХҮНДҮС.
16.20 Эрги телевизор.

"РОССИЯ" канал

17.25 "Санта-Барбара", т|с.
18.25 Боду режиссер.
18.55 "Кадын Марго", т|с.

ХАМААРЫШПАС ТВ канал
20.00 БӨГҮН ХҮНДҮС.
20.20 "Сезам кудумчу".
20.50 "Сансет-Бичинин ынакшылы болгаш чажыттары", т|с.
21.40 "Амы чок бойдус", 7-ги сериясы — "Улуг болгаш багай дилиг дугайында тоол" (Великобритания).
22.10 Курлавыр.
22.20 Криминал.
22.30 "Хоккей" клуб.
23.00 БӨГҮН КЕЖЭЭ.
23.40 Хүннүн маадыры.
00.00 "Бөдүүн төөгү", уран-чечен фильм.
02.00 БӨГҮН КЕЖЭЭ.
02.45 "Доктор Куин, херэежен-эмчи", т|с.
03.35 МЕДЭЭЛЕР.
04.00 БӨГҮН ДҮН ОРТУЗУНДА.
04.25 Фигурлуг чунгулашкын.
04.55 — 06.45 "Ховаган джүжү", уран-чечен фильм (Италия — Швейцария — Франция).

НОЯБРЬ 21
БИРГИ ПРОГРАММА
РНТ. БИРГИ канал

6.00 ЭРТЕНГИНИН МЕНДИЗИ.
9.00 МЕДЭЭЛЕР.
9.15 "Хирургия", уран-чечен фильм.
10.00 Аян-чорукчулар клубу.
10.40 Смак.
11.00 Хуу библиотека.
11.25 Ойна-ла, гармонь.
12.00 МЕДЭЭЛЕР.
12.15 Ойна-ла, гармонь.
12.15-13.00 "Кады" деп про-

"Шын" солун — телекөрүкчүлөргө

грамма.
 15.00 МЕДЭЭЛЕР.
 15.20 Фильм-тоол.
 16.55 "Сезам кудумчу".
 17.25 "50 X 50".
 18.00 МЕДЭЭЛЕР.
 18.20 "Хирургия", уран-чечен фильм.
 19.10 "Здоровье", т/ж.
 19.45 Хуулгазыннар шөлү.
 20.45 "Тамчыктыг удуңар, чаштар".
 21.00 ҮЕ.
 21.40 Коломбо "Ажык кордаш" деп детективте.
 23.35 КӨРҮШ.
 00.20 МЕДЭЭЛЕР.
 00.45-02.20 "Хаван оглу туткан үш мелегей".

ИЙГИ ПРОГРАММА
"РОССИЯ" канал
 7.05 "Дон Кихот Ламанский", м/с.
 7.35 "Стронг" көргүзөр.
 7.40 Үезинде.
 7.45 Акша кылды чер.
 8.00 МЕДЭЭЛЕР.
 8.20 Дежурный кезек.
 8.35 "Кадын Марго", т/с.
 9.30 Акшалар.
 9.50 Садыг бажыны.
 9.55 Барааннарны—почта дамчыштыр.
 10.05 "Санта-Барбара", т/с.
 10.55 Мультфильм.
 11.05 Национал эрге-ажык.
 11.35 "Ле Монти".
 11.50 Православ шажын календары.
 12.00 МЕДЭЭЛЕР.
 12.20 Аншлаг болгаш К".
 13.15 Автограф.
 13.20 Ортумак класс.
 13.25 "Мсье Робина", комедия.
 15.00 МЕДЭЭЛЕР.
 15.20 Репортер.
 15.45 "Кызыл дептер".
 16.15 Графоман.
 16.25 Оон дээр болбас.
 16.30 Эксповестник.
 16.35 Парламентарий.
 17.05 Лукоморье.

"ТЫВА" канал
 17.25 Уругларга—фильм.
 17.55 Музыкалыг капсырмалга.
 18.05 "Ужуралдар". Сургуулдарнын амыдыралындан хөктүг солун чүүлдер.
 18.25 МЕДЭЭЛЕР.
 18.35 "Бүзүревишаан...".
 19.00 Эзир чуртунуң хөөннери.
 19.30 АЗИЯ ТӨВҮ.
 19.50 Коллаж.

"РОССИЯ" канал
 19.55 Реклама.
 20.00 МЕДЭЭЛЕР.
 20.25 Национал эрге-ажык.
 21.05 "Альфа", уран-чечен фильм.
 22.05 "Бир болуушкуннуң төөгүзү".
 22.20 Слабо?
 22.55 Кежээкинниң мендизи.
 23.40 Дежурный кезек.
 00.00 МЕДЭЭЛЕР.
 00.25 Тодаргайы-биле.
 00.45 Үезинде.
 00.50 Делегейниң хоорайларынын дүнеки амыдыралы.
 02.15-02.40 Дэвид Ковердейл—Москвада.

УШКУ ПРОГРАММА
ХАМААРЫШПАС ТВ канал
 10.00 БӨГҮН ЭРТЕН.
 13.00 "Доңгун Уокер: техасцы езугаар шииткек", т/с.
 14.00 БӨГҮН ЭРТЕН.
 14.15 Телеююн.
 14.45 Криминал.
 15.00 "Доктор Куин, херээжен-эмчи".
 16.00 БӨГҮН ХҮНДҮС.
 16.20 Эрги телевизор.

"РОССИЯ" канал
 17.25 "Санта-Барбара", т/с.
 18.20 Л-клуб.
 18.55 "Кадын Марго", т/с.

ХАМААРЫШПАС ТВ канал
 20.00 БӨГҮН ХҮНДҮС.
 20.20 Чаштарнын чугаалары.
 20.50 "Сансет-Бичиниң ынакшылы болгаш чажыттары", т/с.
 21.40 "Амы чок бойду", 8-ки сериязы.
 22.10 Курлавыр.
 22.20 Криминал.
 22.30 Фигурлуг чуңгулаашкын.
 23.00 БӨГҮН КЕЖЭЭ.
 23.40 Хүннүң маалдыры.
 00.00 "Куда өргүлүңгө сая", уран-чечен фильм.
 02.00 БӨГҮН КЕЖЭЭ.
 02.45 "Доктор Куин, херээжен-

эмчи", т/с.
 03.35 МЕДЭЭЛЕР.
 04.00 БӨГҮН ДҮН ОРТУ-ЗУНДА.
 04.30 Телеююн.
 05.10 Фигурлуг чуңгулаашкын.
 05.30 — 07.00 Делегейниң эротиктиг шоузу.

НОВАБЬ 22
БИРГИ ПРОГРАММА
РНТ. БИРГИ КАНАЛ
 07.55 "Эдил каанынга бүзүрээр", уран-чечен фильм.
 09.20 "Ерш" программа.
 09.40 Лотто-миллион.
 09.45 Лама сөзү.
 10.00 МЕДЭЭЛЕР.
 10.10 Хуу библиотека.
 10.30 Эртенги почта.
 11.05 "Каламбур".
 11.40 Смак.
 12.00 Третьяковкага дедир эгиткени. Бир чуруктун төөгүзү.
 12.20 Америка М. Таратутаның көргени-биле.
 12.50 "Сөөлгү катап дургун-наашкын", Уран-чечен фильм.
 14.25 Та бүзүрөөр, та бүзүрөөр.
 15.00 МЕДЭЭЛЕР.
 15.20 "Өг-бүле".
 16.05 Мультфильмнер.
 16.35 Дириг амытаннар аймаа.
 17.15 Ол мынчаар болган.
 18.00 МЕДЭЭЛЕР.
 18.20 Аялганы тып көрөм.
 18.55 "Спрут-2". 1-ги сериязы.
 20.10 Джентльмен-шоу.
 20.45 "Тамчыктыг удуңар, чаштар".
 21.00 ҮЕ.
 21.45—01.05 "Джон Ф. Кеннеди. Далласка боолаашкыннар".

ИЙГИ ПРОГРАММА
"РОССИЯ" канал
 7.00 Эртенги экспресс.
 8.00 МЕДЭЭЛЕР.
 8.20 "Мак болгаш Матли", т/с.
 9.05 Мультфильмнер.
 9.20 Телеююн.
 9.45 Эртенгиниң мендизи-биле, чурт.
 10.30 Силерниң кады ажалда-жылганар.
 10.45 Чаа Россия.
 11.00 Он бир шакта МЕДЭЭЛЕР.
 11.20 НБА-ның дээр дээн оюннары.
 12.15 Тараачынның чартык хүнү.
 12.40 Чаа бешки дугуй.
 13.05 Телеавтошоу.
 13.20 Телескоп.
 13.45 "Москва-дур".
 14.15 Уткуштур.
 14.30 Ном саңы.
 15.00 Дөгөрези ыңча джир.
 15.30 Чурттап билир херек.
 15.45 Россияның оруктарында.
 16.00 Парламентиден медээлер.
 16.25 П. И. Чайковский. Баллеттен.
 16.35 Төнчү чок аян-чорук.
 17.05 Репортер.
 17.30 Федерация.
 18.00 МЕДЭЭЛЕР.
 18.20 Шуут чажыт.
 19.20 "Эрги квартира", 2-ги кезээ.
 20.20 "Хоорайжыгаш".
 21.00 Делегей байдалының дугайында МЕДЭЭЛЕР.
 21.30 "Истеп чорааш...", уран-чечен фильм (Германия), 1-ги сериязы.
 22.35 "А" программа.
 23.05 Дириг коллекция.
 00.00 МЕДЭЭЛЕР.
 00.30 "Чалгыларның кыры-биле", уран-чечен фильм.
 03.10—03.48 Баштайгы көрүштөн ынакшыл.

УШКУ ПРОГРАММА
ХАМААРЫШПАС ТВ канал
 12.00 "Бистиң хоорайывыстан келген эр", уран-чечен фильм.
 13.30 "Келир үеже аткаар", м/с.
 14.00 БӨГҮН ЭРТЕН.
 14.10 "Итого".
 14.30 Телеююн.
 15.00 "Гераклдың кайгамчыктыг аян-чоруктары", 4-кү сериязы.
 15.45 От винта.
 16.00 БӨГҮН ХҮНДҮС.
 16.15 Телеююн.
 16.45 Криминал.
 17.00 Хоккей.
 19.30 "Каролина Нью-Йоркта", комедия хевирлиг сериал.
 20.00 БӨГҮН ХҮНДҮС.
 20.15 Бөдүүнүндөн бөдүүн.
 21.00 "Саванна", т/с.
 22.00 "Мен болгаш мээң ыдым".

22.30 Хүннүң маалдыры.
 23.00 БӨГҮН КЕЖЭЭ,
 23.30-Француз уран-чечен фильм.
 01.05 Фигурлуг чуңгулаашкын.
 01.45 Ойнаар-кыстар.
 02.00 БӨГҮН КЕЖЭЭ.
 02.50 Дозуг.
 03.40 "Чевегден тывылган дүктүг постер", 5-ки сериязы.
 04.05 Ток-шоу.
 04.—06.05 "Плейбой-шоу".

НОВАБЬ 23
БИРГИ ПРОГРАММА
РНТ. БИРГИ КАНАЛ
 7.55 "Фонтан чанынга ужуражыр бис", комедия.
 9.15 "Вудиниң болгаш оон өөрүниң жураалдары", "Кыскыл пантера", м/с.
 9.55 "Спортлото".
 10.00 МЕДЭЭЛЕР.
 10.10 Орук демдегелдери эвес чүүлдер.
 10.30 Дөгөрези бажында барда.
 11.10 Эртенги сылдас.
 12.00 Россияга бараан бооп тур мен.
 12.30 Ойна-ла, гармонь.
 13.00 "Сельский час", т/ж.
 13.25 Кустонуң команданың суг адаанга аян-чоруу.
 14.20 Каткы-хөг панорамазы.
 15.00 МЕДЭЭЛЕР.
 15.20 Аян-чорукчулар клубу.
 16.10 Музыкаже чалалга.
 13.40 Мультфильм.
 17.25 Төөгүнүн арынары.
 18.20 "Ийи кижиге вокзал", уран-чечен фильм, 1-ги, 2-ги сериялары.
 21.00 ҮЕ.
 21.55 "Өске кижилер", боевик.
 00.30 Бут бөмбүүнүн допчулалы.
 01.00 МЕДЭЭЛЕР.
 01.25—03.10 "Өнүктөр", комедия.

ИЙГИ ПРОГРАММА
"РОССИЯ" канал
 7.00 Эртенги экспресс.
 7.55 "Мак болгаш Матли", т/с.
 8.50 Мультфильмнер.
 9.10 Дириг амытаннар дугайында чугаалар.
 9.30 Дангырак.
 10.00 Эртенгиниң мендизи-биле, чурт.
 10.45 Компьютер.
 11.00 Он бир шакта МЕДЭЭЛЕР.
 11.20 Чаа Россия.
 11.35 Кижилер болгаш акшалар.
 12.05 Ийи аңгы көрүш.
 12.35 Телеавтошоу.
 12.50 Уран-чечен фильм.
 14.05 Довгань-шоу.
 14.35 Телеююн.
 15.05 "Аладдин", м/ф.
 16.00 Судал.
 16.30 Билдинмес планета.
 17.00 Аншлаг болгаш К".
 18.00 МЕДЭЭЛЕР.
 18.20 Подиум.
 18.50 "Коллизей" программа, 1-ги кезээ.
 19.50 "Истеп чорааш...", уран-чечен фильм.
 21.00 Көрүш.
 22.05 Маргылдаа.
 23.00 Фантастиктиг баскетбол шоузу.
 23.50 Орус лото.
 00.30 Шыпшың бажын.
 00.55—01.20 Ксюшаныннга.

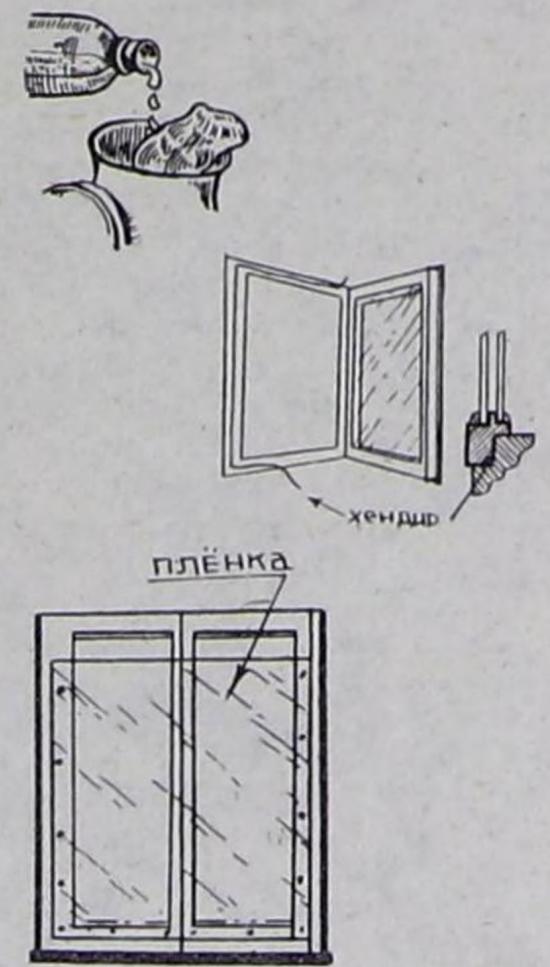
УШКУ ПРОГРАММА
ХАМААРЫШПАС ТВ канал
 12.00 "Мени мана", уран-чечен фильм.
 13.30 "Келир үеже аткаар", мультсериал.
 14.00 БӨГҮН ЭРТЕН.
 14.15 Хүннүң МЕДЭЭЛЕРИ.
 14.30 Телеююн.
 15.00 "Гераклдың кайгамчыктыг аян-чоруктары", 5-ки сериязы.
 15.45 От винта.
 16.00 БӨГҮН ХҮНДҮС.
 16.15 Полициейилерниң чымыштыг хуннери.
 16.30 Бут бөмбүүнүн үези.
 17.00 "Чааннар база шынчы эвес болгулаар", уран-чечен фильм.
 19.00 Телеююн.
 19.30 Фигурлуг чуңгулаашкын.
 20.30 Чаштарнын чугаалары.
 21.00 "Саванна", телесериалдын сөөлгү сериязы.
 22.00 Түннелдер. Тайылбыр.

1. Соңганы аңгы-аңгы аргалар-биле чыдыглап ап болур. Чижээлээрге, хеп азар хендирниң дузазы-биле соңганың рамазын ажиткаш, чурукта көргүскени-биле хендирни соңгага хырба азы бичин кадаглар-биле быжыглаар. Чазын хендирни ужулгаш, чуггаш, келир кышка чедир шыгжап алыр.

2. Кыжын хөлчөк соой бээрге, полэтилен пленканы соңганың хемчээли-биле кескеш, чинге манзалар азы кнопкалар-биле соңганың рамазынга быжыглап алыр. Агаарның эргилиши-киниге 10-15 см хире хос черни арттырып каар.

3. Үнүш үзүн кадыг ээтти тырттарда бичинден дамдыла-дып алыр. 1 кг эътке 2-3 омааш үнүш үзүн чарыгдаар.

Амь-хуучуң чатаалажыбы

Мээң бо бижээн чагаам чырыкче үнер дээрзинге бүзүрөп бижип олур мен. Мен дуңмаларымның улуг угбазы кижиге болгаш, оол дуңмам, кернимниң дугайында бижикседим.

Дуңмам — Хеймер-оол Алексеевич Адыгжи 1985 чылда Кызылдың башкы институтун, керним Елизавета эмчи училищезин дооскан соонда, ажил, амыдыралын Чаа-Хөл кожуундан эгелээн. Дуңмам бодунуң шилип алганы башкы мергежилинге, уругларга кончуг ынак кижиге. Чаа-Хөл школазынга-даа, Шагаан-Арыгның ОПТУ-га, элээдилер клубунга база Шагаан-Арыгның №2 школага-даа ажилдап чорааш, эш-өөрүнүн, өөреникчилериниң хүндүткелин чаалап ап, хөй-ниити ажылынга, спортчу маргылдааларга, куль-

ЧОГУМ ЧҮНҮ БОДАП ЧОР СЕН?

тура-массалыг ажилдарга идепкейлик киржип келген болгаш уругларының төлөп-тиг адазы, уруунуң башкызы чораан... Дуңмаларымның өөнге баарымга-ла, кезээде хөлүг баштактанышкан, найбардыг ораы караамда чуруттунуп артып калган.

Хайлыг чүве, 1994 чылдың күскээр дуңмам Улуг-Хем кожуунуң Хайыракан школазының директору турган Николай Маспык-олду бодунуң мотоцикли-биле чедирип чоруткаш, ол олчаан кадайы, уруу, оглунче эеп келбей барган. Орукка озал-ондак болганы-биле бажынга оон чүгө хан-чинниг орбак хеви, сек мотоцикли эеп келген. Ол оза-ондакка дуңмамдан аңгыда, оон база бир башкы эжи чок болган чүве.

Бо халаптыг болушкун болгандан бээр бо хонуктарда ам таптыг-ла 3 чыл болду. Кижиге кайган ханмас элдептиг чүүл — бо-ла чылдар дургузунда чедиртип чорааш, дириг арткан Н. Маспык-оол чангыс-даа катап сагыш човап, кандыг амыдырап, чурттап ораын айтырып, кернивиске барып көрбээни. Тыва кижиге оода-ла таакпылажып, ужур-чөвүн чугаалап кээр бой ийик. Мындыг кадыг чүректиг, дон баарлыг, аксы быжыг кижилер чоруур-дур. Дириг чорда, ажыын көөр, чок болурга, хая көрнүп, өлген улус чүве ыттаар эвес дээн сагыштыг боорга, кончуг-ла эпчөк-тур.

Бо өг-бүле ам Кызыл хоорайда бажын садып алган, машина-балгаттыг, №5 школада башкылап ажилдап, аас-кежиктиг чурттап орап деп дыңнадым. А мээң керним ажы-төлүн эртем-билигге чедирип аар дээш база-ла Кызыл хоорайда кырганавазы, кырган-ачазының бажынында сыңмарлажып чурттап орап. Дуңмамның ийи уруу ачазында дыка ынак, оон чогунга бүзүрөөс, бир-ле ырак черже чоруу барган деп бодап, чедип кээрин манап чоруурлар... Мээң бо чангыс арткан кернимге оода-ла дузалажып, ону карактап, мотоциклиниң өртээн эгиди берген болза. Бис оон шүүдедин-даа негевээн бис. Аныяк улус боду ышкаш эжинге дузалажып, бар-чогун үлежип чорза...

Угаанныг, эртем-билигиге улус чүвени билерлер боор дээрзинге идегеп, 3 чыл манап келдим. Бо-ла чылдар иштинде оода өлүп калган ийи башкы эжини сактып чор сен бе, Коля? Чогум черле чүнү бодап чор сен аан?

Нина АДЫГЖЫ.

Чаа-Хөл суур.

Судка хомудал

ҮНДЕЗИНИ ЧОК ДЕП ШИИТПИРЛЭЭН

Бир-ле чүведен халбактанган, оон бодунун эргэ-ажыынга ажыктыг чүве үндүрүп алырын бодаар, бодунче хөйүнү кичээнгейин хаара тудуп, бодун көргүзүксээр, алыс-ла ханындан артык сеткилдиг, кижилерге дөмөйлөшпөс улус база чоруур боор-дур. Оларнын ол ындыг изиг күзели чамдык таварылгаларда, чер алыспайн-даа баргылаар, "артык сеткил ара дүжер" дээри дег аан. Чижээ, политиктиг оюн-нарнын кыдыыга артык-саваас, оон бир ужундан холубиле ыяап-ла туттуна каапкан болгулаарлар база бар дээрин билдир бис. Ындыг сорулга, бир эвес, салдыган чүве болганда, буу-хаа болбайн, кончуг хынамчалыг бооп, боданып, удурлангычларын шыны демиселге чүгле шын-биле ажып эртип, ойнап ап болур.

Хензиг-ле чүүлден кижилер

ниң сагыжыга кирбес, бода-вайн-даа турар айтырыгларны чамдыктарыыс бо-ла үндүрүп келген болур. "Тыва Президент сонгулдаларынын эрткенин Александр Кашин хоойлуга дүүшпөс, шын эвес эрткен деп турардыр, ынчангаш судка берипкен" дээн чугааларны ажык-биле чугаалаарга, чон ону улуг-ла херекке албаан, тоок-саваан-даа, чүге дизе, ол сонгулдаларга бистин бөгүнгү Президентивис Ш. Д. Ооржак удурлангычларын ажып, арыг тиелелгени чедип алган. Чон Конституция езугаар бодунун күзелин, бүзүрелин, хостуг эргезин сонгулдаларга илереткен. Кордакчы кандидаттар аразындан чон ынчан кымны-даа эвес, чүгле Шериг-оол Дизи-жикович Ооржакты Президентизи кылдыр шилип алган. Экономика талазы-биле дыка нарын байдалдарны

чурттап, ажып эртер, бар аргаларны ажыглап тургаш, бурунгаарлаар тура-сорукутук, чону дээш ажылдап турар Президентизи бар-дыр, ынчангаш ажыл-ишке шаптыктыг, аңчыг артык чугааның херээ чүл деп оларнын түннээни ол.

Президент сонгулдаларынын эрткени хоойлуга дүүшпөс, суд ону хүлээп көрзүн дээш Россиянын либерал-демократтыг партиязының Тывада дөвискээр организациязының координатору А. Ю. Кашин судке хомудал киригени ол. Хомудалды Тыва Республиканың Дээди Суду сайгарып көргөн болгаш, бодунун шиитпири үндүрген: А. Ю. Кашинын хомудалы үндезин чок дээрин суд бадыткаан.

Судке хомудал кирип дугайында бодам ол кижиге канчап төрүттүнүп келгенил? Амгы үеде бистин республи-

ликада сонгулдаларга белеткелдер эгелээн болгай. Тываның Төп сонгулда комиссиязының ээлчеглиг бир хуралына келир чылын болур ол сонгулдаларнын эртер хүнүге хамаарыштыр чугаа чоруп турда, бо айтырыг ынчан көдүрүлген. Президент сонгулдаларынын эрткени хоойлуга дүүшпөс, чүге дизе республиканың Дээди Хуралының, ону эрттиреринин хуусаазының дугайында доктаалы тыва дыл кырынга "Шын" солунга парла-тынмаан—чылдак хап турар чүүлү ол. А ындыг байдал база бадыткааттынмай барды. Эрткен чылдың декабрь 3-те үнген "Тувинская правда" биле "Шын" солуннарда ол доктаал чырыкче үнүп, парла-тынган, оон хөйге чарла-тынганы бадыткалы кылдыр Төп сонгулда комиссиязы ол хүнүн ийи солунун суд херээниг кирип, кожуп

каан, судья ону номчуп, көргүскен. Шак ынчан кижилер бодаарга, херекти оон-биле кызыгаарлап калгы дег, хомудал кириген кижилер билдиришкенин дедир ап алыр хире байдал тургустунуп келген. Ынчалзажок билдиришкениң ээзи хомудалын дедир тыртпаан. Херек кырында парла-тынган доктаалды тыва дылда парла-тынмаан деп (солун бар-дыр) чүнү-биле, канчаар бүзүредир сен?! Кандыг-даа айтырыгга хамаарыштыр солун чырыкче бижиттинген соонда, ол-ла. Чогуур үезинде парла-тынмаан ол-бо деп хөлөп шимээрэривиске-даа, оон чүве үнмес, а кол-ла чүве—сонгулдаларнын түннелдери, судтун шиит-пири.

Тыва Республиканың Дээди судунун үндүргөн шиит-пири база шын түннел-дир.

Вера КУУЛАР.

ЭКОНОМИКАГА КӨДЭЭ ИШЧИЛЕРНИҢ ҮЛҮҮ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

ринге болбаазырадып, туда саарары-биле ажыл-агый-ларга бичии цехтер, бүдүрүлгелер ажылдадыр хемчеглерни уламчылаар. Эскээр чугаалаарга, аграр рынокту сайзырадыр хемчеглерни алыр бис. Ол хемчеглер-биле чергелештир агроуплетпүр комплекзинге монополияга удур чижилгени сайзырадырынның программанын бо чыл төнгүжеге ажылдап кылар. Ону ажылдап, белеткээр тускай комиссия томуйлат-тыган.

Бо хемчеглерни боттандыраарына эвээш эвес түннүг акша салышкынары херек деп чүве билдингир. Чогуур саналгалар, программалар оларнын ажыктыын, бермичезин санап белеткээн. Ынчангаш Тываның көдээ ажыл-агыйынга деткимче көргүзүринин дугайында РФ-тин Чазаның доктаалының төлөлели дугуржулга езугаар белеткеттинип турар. Ажыл-агыйларынның баялданган, болбаазырадылган бүдүрүлгелерин чер-черде көдээ чоннун амыдыралын кээп көөрү-биле Россияның Көдээ ажыл-агый ямызының сайы-дынның оралакчызы баштаан бөлүк бо байырлал соонда Тывага келир деп турар.

Оон аңгыда 1998—2000 чылдарда Тыва Республикага чер ажылын сайзырадырынның Программанын ажылдап кылып турар. Чыл төнчүзүндө ол Программаны Чазакка сайгарып көргөш, аңаа хамаарыштыр тускай сорулгаларны салыр.

—*Байырлал таварыш-тыр эки ажылдап турарларнын ат-сывын адаары база күзенчиг болгай. Олар кымнар ирги, Степан Монгушович?*

—Оларнын чамдызынга доктаап көрөйн. Республикада чылдың-на эң хөй тарааны өстүрүп турар "Революциянын чалбыжы" совхозтун директору М. В. Чучевти шуптувус билдир бис. Ында Н. Н. Ефимов биле Е. Н. Мальцевке удурткан тараажы бригадалар агротехниканы бедик деннелге сагып, чаагай дүжүттү өстүрүп ап турар.

"Саян" совхозтун агроному А. И. Жирновка удурткан тараажылар база бедик дү-

жүттү ап чаңчыкканнар. "Каа-Хем" коллективтиг бүдүрүлгениң директору Н. В. Барбалдайны, хову бригадири Георгий Шивитти адап болур мен. "Арыг-Бажы" совхозтун (директору Б. Б. Ташпыл-оол) тараажылары база эки дүжүт ап турарлар. Ногаа өстүрөр талазы-биле "Кара-Хаак" совхозта Елена Базыр-оол биле Фаина Бардыновага удурткан звенолар эки ажылдап турар.

Мал ажылынын мурнакчыларын мергежилдер аайы-биле эрткен Наадым байырлалынга чарлап адагылаан болгай бис. Ам ону катаптавайн, чүгле мал ажылын чогуур деннелге тудуп турар ажыл-агыйларны, оларнын удурткучуларын адап көрөйн. Бай-Тайгада "Кызыл-Даг" (директору П. Д. Сарыглар), "Бай-Тал" (М. И. Баавыл), Сүт-Хөлден "Сүт-Хөл" (И. Ш. Монгуш), Чөөн-Хемчиктен "Баян-Тала" (Д. Д. Ы. Монгуш), Улуг-Хемден "Улуг-Хая" (Х. Х. Ушлан), Тес-Хемден "О Шынаа" (Хажыылай В. М.), Эрзинден "Мөрөн" (Ю. М. Учурал), Тандыдан "Шанган" (О. К. Оюн). Бо ажыл-агыйлар мал ажылынын экономиказын быжыктырып, турумчударының дээштиг хемчеглерин ап чорудуп турарлар.

Адааным болгаш мында адаваным-даа ажыл-агый удурткучуларына, специалистерге, бригадирлерге, болбаазырадылган үлетпүрүнүн бүгү ажылдакчыларына, оон ынай көдээ ажыл-агыйга зооветеринарлыг, уксаажыдылгалыг, агрохимиктиг, материал-техниктиг дуза чедирип турар организацияларнын ажылдакчыларына, көдээ ажыл-агыйнын болгаш болбаазырадылган үлетпүрүнүн хоочуннарынга профессионалдыг байырлал таварыштыр байыр чедирбишаан, көдээниң экономиказын быжыктыраарыга, социал амыдыралын чаагайжыдарына ам-даа үлүүн кирип боор дээрзинге идегеп артышаан, бүгү көдээ ишчи чонга амыдыралдың кежиктерин, амыр-тайбын чуртталганы, күш-ажылчы чедиш-киннерни күзээр-дир мен.

Ольга САНДАРПАА
чугаалажык.

ТР-ниң Аңныыр департаментинде

Эрткен неделяда Тыва Республиканың Аңныыр курлавырларын камгалаар база чөп ажыглаар талазы-биле департаментинин бөлүк ажылдакчылары республиканың аңгы-аңгы булуңнарына төтчөглекчилерге удур шалыпчы ажылдарны ап чоруткан. Оон түннелинде, 12 чурум үрээшкенин илереткен.

И. БАДАРАГА ТУТТУРГАН

Тес-Хем кожунунун Сербик аңныыр дөвискээринге кандыг-даа чөпшээрел документилери чок карабин боону ап чораан, моон мурнунда ТР-ниң Долгандыр турар хүрээлелди камгалаар талазы-биле күрүне комитединин ажылдакчызы турган Г. М. Сибирицев дээрзин департаментинин даргазы И. И. Бадра боду туткан. Ук херекке хамаарыштыр протоколду тургускаш, ону иштиги херектер органыче дамчыткан. Үстүндө ады кирген Сибирицев дээрзи балобан хартыгаларны республиканың дөвискээринден үндүр сөөртүр дээн оралакчылыкка база киржилгелиг турганын маңаа демдеглээри артык эвес.

ӨСКЕ КИЖИГЕ АЧЫЛАТПА

Чөөн-Хемчик кожунун охотоведи Д. Ч. Донгак Чадаана хемнин бажыга "север" деп хуртун боолуг Ондар деп төтчөглекчини туткан. Ук боонун езулуг ээзин то-дарадып кээрге, ону төтчөглекчиге ИХЯ-нын кадрлар килдинин оралакчы начальниги Пирлей дээрзи дамчы-дып бергени илерээм. Туттурган кижинин тайылбырлааны ындыг. Окутук чепсекти өске кижиге дамчыдып бергени дээш хоойлу езугаар хары-салгага онаажып болурун барып-барып эрге-хоойлу органының ажылдакчызынын тооп көрбээни элдеп.

СОЛДАТ ЧИТКЕН

Байырлал хүннеринде департаментинин ажылдакчылары Би-Хемнин Хүт дөвискээринге хайгыл кылып чорааш, Красноярск крайда ше-

риг кезээниң "Урал" маркалыг машиналарын доктааткан. Тодарадылган үезинде шериг кезээниң ажылдакчылары мындыг төөгүнү чугаалаан:

Октябрь айның эгезинде шериг кезээниң элээн каш ажылдакчылары Абакан чурт-тук Доможаков деп кижиге баштадып алгаш, Хүттүн тайгазына тоорук чыып ажылдап турганнар. Ол үеде аңаа олар-нын бир эжи —шериг кезээ-нин солдады хенертен чиде берген. Ук солдатты эштери дилээш тыппаан. Күш-хүн-езинин төнгени-биле солдаттар дедир чоруур ужурга таварышкан. А оон соонда Москвадан келген шериг комиссиязы ук шериг кезээниг хыналда чорудуп турда, солдат читкени илерей берген. Ону дилээри-биле дагын катап дилээшкин бөлүүн чорутканы ол болган.

Хүт дээрге күрүнениң бойдус камгалалдыг чери болур. Ынар Аңныыр департаментинин чөпшээрели чокка кандыг-даа кижинин эртер эргези чок. Ындыг турбуже, Красноярск крайда шериг кезээниң ажылдакчылары ону тооп көрбейн, чөпшээрел чокка тоорук чыып тургаш, ындыг эпчок байдалга таварышканы ол.

ГЕНЕРАЛ-МАЙОРНУН ФОРМАЗЫН КЕТКЕН

ТР-ниң Аңныыр курлавырларын камгалаар болгаш чөптүг ажыглаар талазы-биле департаментинин начальниги И. И. Бадра Москва болгаш Чебоксары хоорайларга сургакчылааш келген. Чебоксары хоорайга даарап кылган департаментинин ажылдак-

чыларына тускай майыктын форма хевин, а бодунга генерал-майор эргениң погоннарын кадаан чараш форманы кедип алгаш келген. Оон аңгыда ырак хемчээлге ажыл-даар 3 күштүг рацияны, Иркутск хоорайдан 0,5 кг бөрү хоранын алгаш келген.

Москвага ол РФ-тин Аңныыр департаментинге баргаш, ТР-ниң Аңныыр департаментинге немелде штатты — ийи чолаачынын болгаш бир егеринин единицанын ажыдарын чедип алган. Департаментиниң эргелел чергелиг кылдыр эде тургузарынның чөпшээрелин алган, оон ажылдакчыларынын шалыңын 2,5 катап өстүрерин чугаалажып, дугуржулп алгаш келген. **"АҢЧЫ" БҮДҮРҮЛГЕНИ АЖЫТКАН**

Аңныыр сезонун ажыттынып турар үеде "Аңчы" деп кызыгаарлаттыганын харысалгалыг ниитилел база тургустунган, күрүне бүрүткелин эрткен, "Связьбанкага" агар санын ажыткан. Бо хүннерде ук бүдүрүлге чери Тываның аңныыр-тывыш черлерин бодун долгандыр хаара туткан болгаш чамдык тывыш черлерин ок-боо-биле хандырып эгелей берген. Куйбышевтин "Белка" деп фирманын 2 млрд. рубльдин өлүүн дужаарынын дугайында керээни чарып турар.

ЭМ ХАНДЫРЫЛГАЗЫ

турган-на болгай. Шын, рыноктун берге үезинде эм-дом хандырылгазы берге үеде бо эвээш, аарып чоруур кижилер үргүлчү эм чок, бергедээш киннерге таварып турар бис.

Кызыл хоорайнын дугаары 1 поликлиникада эндокринология салбырынын эргелекчизи Монгуш Белекмаа Доржуевна бо аарыг кижилерге көрнүп, Чазак деннелинде чедир айтырыгларын тургузар болза деп идегеп олур мен.

Эрес-оол ООРЖАК,
Кызыл хоорай.

ИДЕГЕП ОЛУР МЕН

Хүндүлүг редакция! Бо чагааны силерге бижириң эмнер-биле хандырылганың баксырааны мени албадапты.

Мен 1977. чылдан эгелеп чигир аарындан аарып чоруур мен. Ынчангаш, мен болгаш өске-даа бо аарыг-биле аарып чоруур кижилер, үргүлчү эм дузазы-биле чурттап чоруур бис. Мээң безин билдирим ыраккы Тожу, Кунгуртук, Мөңгүн-Тайга дээш өске-даа кожууннарда ындыг аарыг улустан эм чок бергедеп турар. Бо эмнин адын "Адиу-

ретини" дээр. Бо дугайында Кадык камгалал ямызынын сайыды эш Б. К. Кудерекке кирген мен. Сайыт бо айтырыг талазы-биле дуза кадып шыдавады. Аарыг кижилер республикада 25-30 хире кижилер деп дыннаан мен. Рыноктун берге үези деп билдир бис. Ындыг-даа болза ол эм тып садар аша-тегерикти өскээр чарыгдавас, шын ажыглаар болза, мындыг бергедээш киннерге таварышпас боор деп санаар кижилер мен. Бо эмни 20 чыл иштинде чингелде езугаар халас берип

СОЛУН БОЛГАШ НОМЧУКЧУ

ДУЗАЛАП КӨРҮҢЕР

Силерге бижиір ужурум болза, 1996 чылдың январь 22-де бажынывыс ишти, идик-хеп, документилер, эт-сеп өртте-нип калган. Албан черинге херек документиленни шуптузун кылдыргаш, дораан-на барып дужааган бис. Мынчага чедир акша албадывыс. Чагырыкчыга кирерге акша чок дээр. Бир чыл чеди ай иштинде кылаш-тажып келдивис. Кандыг-даа түңнел чок. Үш уруум өөренир,

бодум садикте ажилдап турар мен. Акша албайн тур мен. Уругларым идик-хеви, чиир аш-чемивис чок, берге байдалда бис. Бистиң бо чүүлү-вүстү сайгарып, дузалажып көрүңерем.

Адресивис: Өвүр кожуун, Хаидгайты, Октябрьская кудумчузу, 38-3. Серен-Доржу Ман Кызыл-ооловнага дээр.

Хомудал

УТТУНДУРУП БАР ЧОР

Аар кем-херек үүлгедиш-киннери кайы-даа кожууннарда бооп турарын билдир бис. Сонуургал-биле номчуур эвес, качыгдаан, когараан кижилерниң ажыг-шүжүүн бо кижиге таварышканы-биле дөмей, кээргел-биле көөр-дүр мен. Чырык өртемчейге кижиге төрүттүңгеш, аныяк назынының эң-не эргим, чырык үелеринден кырыгыже дээр чурттап эртер ужурулг.

даа болбаан, оон бээр ам 5 чыл чедип тур, а өлүрүкчү амыр-тайбың чурттап чор. Республика прокурору, Президент дээш, өске-даа черлерге билдиришкин кириген бис, кандыг-даа харыы чок. Шынап-ла, чаа частып орар чечек ышкаш, эргим ынак оглум чүве, чылыг-чымчак сөзүн-даа дыңнап четтикпез мен. Мен бодум 71 харлыг кырган эне-дир мен. Оглумну өлүртүп алгаш, угаан-сагыжымга чүү-даа кирбес-тир. Оглум ол хевээр барганы ол бе, ам мырыңай херек уттундуруп бар чор, кончуун.

Долгар ДАГБА, (Гонорарын солдумга арттырын каарын диледим). Бии-Аем кожуун.

ДИЛЕГ МАНАП АРТЫВЫС

Тываның төөгүлүг солуну "Шынны" арнывыс; деткич-чивис, сүмелекчивис кылып алгаш, Кызыл хоорайның болгаш кожууннарда ада-ие-зинден чарылган бүдүн база чартык өскүстерниң ада-ие-зин солуп чоруур ада-иелерден, төрелдерден дилег чагаа бижип олур бис.

Өскүс кижиниң ада-иезин солуп деп чүве дыка берге, улуг харысалга-дыр. Ынчалза-даа ам канчаар, өлүм-чидимни буруудадыр эвес, аңаа таварышкан төрел-дөргүлүвүстүн ажы-төлүн эгинге чүктөп, эки кижилер кылдыр өстүрер дээш бүгү күжү-вүстү салып чоруур бис. Үе-шаг бергедедип келгени-биле хүн бүрүде негелде, харысалга база кады денге чылып, күштелип олурар апаар чүве-дир. Өскүстерге көрдүңген күрүне пособиен-зин беш айга чедир чангыс айлап ап келдивис. Ол чүге-даа четпес боор-дур. Ынчалза-даа кайда-даа үе берге-дээнин, хүндүлүг даргалары-выстың карак кызып ажылдап турарын билдир, медереп турар бис. Удавас чыл төнер, акша-көпеек солчуушкуну болур деп барганы-биле арткан чеди айларның акша-зын төндүр төлеп бээриниң аргазы кандыг ирги деп идегел, дилег-биле бо чагааны солун дамчыштыр бижип олур бис. Дилээвисти чогуур черлерниң удуртукчулары черле бир янзы көөр боор деп бүзүрөп, манап артывыс.

Бөлүк харагалзакчылар.

Мээң бо чагаамны чырыкче үндүрерин улуу-биле дилээр-дир мен. Мээң дугайымда Тываның шупту солуннарынга бижип пат болган чүве. 1993 чылдан тура үнер-кирер бажың чок түрөп чордум. Ам арай деп-ле бажың-балгатка чединдим. Бодунун бажыңы дег эки чүве кайда боор. Чаш ажы-төлүмнү эдертип алгаш, кандыг хинчек көрбедим дээр. Улус чоннуң эки-багын көрүп, кочу-шоотту-даа дыңнап чордум. Канчаарга-даа чырык черде эки улус хөй деп санаар-дыр мен. Каадыр-оол Алексеевич Бичелдей, Белекпен Любов Назын-

Вячеслав Сюрюнович Бурделов дээр дарга-биле кады боттарының акшазы-биле аш-чемни садып, оолдарым-биле мени чемгерип, "Кызыл" аалчылар бажыңыңа чурттадып кагдылар. Монгуш Чечек Седеновна менээ дуза кадар дээш, дыка-ла кыскаң

ӨӨРҮШКҮМНҮ ЧҮЛЭЖИНЕР

дарга чүве. Канчаарга-даа хос бажың чок чүвени канчаптар деп, Чечек Седеновнага улуу-биле четтиргенимни илердип олур мен. Каадыр-оол Алексеевич бедик культуралыг, сагыш човангыр, улуг дарга-биле-даа, бөдүүн кижиге-биле-даа бир деңге чугаалажыр, езулуг эриг баарлыг дарга деп билдим. Улус чонга буянын чедирип чоруур хуу улус база бар. "Булангыч" садынының ээзи Н.Д. Донгак, "Ткань" садында Людмила Людвиговна, Ирина Монгушовна болгаш өскелер-даа. Эриг баарлыг эки улустун дугайында бижиір болза, бо чүүл төнместей бээр. Төнчүзүнде А.О. Кара-Тонну меңээ дыка улуг дузаны көргүскен дарга, ол дээш улуу-биле четтирдим. Үстүнде ады кирген даргалар-даа, хуу кижилер-даа ам-даа тыва чон дээш ажылдап, үр чыл чурттаарыңарны күзевишаан, черге чедир мөгейдим. Мен ышкаш түрөп чоруур тыва чондан дилээм болза, амыдырал чеже-даа берге болза, аңаа базындырбайн, чуртталга дээш демисежип, ажы-төлүнерниң кадыын камнап, арага-дарыга хандыкшы-вайн, болдунар-ла арганы ажыглап, аас-кежиктиг чуртталганы чурттай бээринерни күзээр-дир мен.

Алдыңай Хертек.

... ЭЭРЕМЧЕ ШУРАВАС МЕН

Арагадан адырлып, оон эмнедип алган улус ону черле катап ишпес болза эки деп мен база силерге сүмелээш, Ондар оглу Аракчааның шүлгеленден одуругларны киридим:

Эжим-өөрүм дашка сунар, Эрткен оруум чуруттунар, — Эрнин чүге дээртпес сен, Элчогун аа, Ондар? — дижир...

Эштеримниң нүүрү дээш Ээремче шуравас мен. Эрткен чазыым катаптавас, Эткен аксым ээлээр мен!

Тыва чон сарыг кештиг болганывыста, биске араганың дээжи база янзы-бүрү болур болгаш дүрген эзиртир, албыстаар, аажы-чаңывыс дүрген каржыланып өскерлир — деп, эртемденнерниң шинчилелин силерге дамчыткан мен. База ону бадыткап, бо одуругларны киридим:

Эккеп сунган сөдүн куткаш, Эжиим ажып, ыдамнаар мен. Ээктиргеш, эрним дээртпейн, Ээзинче эгидер мен.

Эмнеттирип алганымга, Эгезинде бүзүревес. Ээрежип сыгап чадааш, Эр хей! — дижип, Деткирлер-дир!

Эзиртиптер ажыг суксуң. Ээремче чыгап чораан... Ээр-дагыр көстүп чыдар Эрткен оруум эгенчиг-дир.

Эмин эрттир арагалааш, Эндет кылыр, эрте мөчүүр. Эргээм аңаа дээртпес дээш, Энир чарлып, байырлаштым!

Сөөлгү үеде амыдырал-чуртталга берге дээнде ийикпе, чамдык улус "адрестер" кылып алган бүдүү садып, чонун хораннап турарлар бары хомуданчыг-дыр.

Бөгүн ол улус араганы бүдүү садып, байып турар-даа болза, соң даарта ол улустун өзүп олурар ажы-төлү, ажы-төлүнүн салгалы эки чүве көрбейн баар, чүге дээрге арага ажыг суг болганда, оң сөөлүнүн деңзизи аар.

Философия, шажын талазы-биле алыр болза "Карма" дээр азы болза, уруг-дарыының салым-чолу багай болур кылдыр орнаттына берип болур-дур ийин. Чуртталганың дүрүмү ону бадыткап турар.

Тамара Ширижик. Республиканың наркология диспансериниң улуг эмчизи. Гонорарын редакцияга арттырдым.

Мен, сентябрь 20-де "Шын" солунга үнген Аракчаа Ондарның "Эргий бодап, сомнап ор мен" деп шүлүглел чогаалын номчааш, сонуургадым. Араганың хоразын, ону ишкен ажык чок деп бижээни мени өөртү. Ону улус номчаан болгай, арагага сундулуг кижилер суг болза, оон бодунга түңнел үндүрген боор деп бодап олур мен. Арагага алзып, ону хөйүнү ижип, арай сагыш-сеткили муңгашталып чоруур улус бар болза, олар эмчи дузазы-биле оон адырлып, эмнедип ап болурун база сүмелээң чорду. Араганы кижиге амытан бодула иже бербес болза, оң аксыңче күш-биле өске кым-даа ону кутпас. Ынчангаш кижиге бүрүзү менээ арага хоралыг, ооң-биле номбошкан ажык чок деп бодаар болза, аас-дылдан-даа, аарыг-аржыктан-даа, кем-херектен-даа чайлай бээр-дир ийин.

Байыр чедиршишкини

"ШЫН" — КАЯА-ДАА ЭДЕРИНЧИВИС

Бистер, бүгү кожууннарның төлээлери, бир катап Кызылга хуралга чыгып келгеш чугаалажырывыска, шуптувус "Шын" солунну чылдыңна өг-бүлөвиске чагыдып ап, сонуургап номчуп турар улус болдувус. Шынап-ла, "Шынны" канчап уттур боор, келир чылдың чагыдылганын база кылдырып алдывус. А силер, хүндүлүг номчукчулар, канчалдыңар? Хоочун солунну утпайн, чагыдып алырын силерге сүмеледивис, чүге дизе ол биске хлеб дег, херек дээрзин билип турар бис.

ЧАГЫДЫП АЛЫР МЕН

Бистер кандыг-бир концерт азы ши көргенивисте — кандыг-дыр? Солун-дур бе — деп, ыяп-ла айтырар бис. "СОЛУН" деп сөс тывызыксыг, онзагай, чараш-ла. Бодап олурарга, хөй-ле уткалыг кылдыр билдинер. Бистер хүн бүрүнүн амыдыралын солундан билип ап турар бис. Ынчалдыр адааны таварылга эвес деп бодаар мен.

Солун келирин четтикпейн манаар мен. Ол мээң амыдыралымга, ажил-ижимге арга-дуржулга берип чоруур улуг сүмелекчим. Чоумнун бодалдарын, сагыш-сеткилин солун дамчыштыр билип, үлежип чоруур мен. Үнүп турар солуннарның хөй-ле кезинин чылдыңна албан чагыдып алыр чаңчылдыг бис. Дугаарлары чедир келбейн баарга, дыка хомуудаар мен. Солунну номчукчу кижжи чагыдып алган болганда, ону албан номчуур болгай. "Уланчызы дараазында үндүрүлгеде" деп каан болур, келген солуннардан көөргө, ол дугаар чок, солун чагыдып турар бажыңнарга чеде бээрге, ол бажыңда бар болур.

Чүге менээ солуннун дугаарлары чедир келбес, өске бажыңнарда ол дугаар бар болуп турарыл? — деп айтыргыны почта салбырынга, баргаш айтырдым. Хандагайтыдан солуннар чедир келбес болур чүве-дир дээр. Элдеп чүве. Кижжи бодаарга, шупту сан-түннүг болганда, чагыдып каанын чедир берги дег. Хандагайтының почта салбыры санынга дүүшпес солуннарны чүге чорудуп турарыл? Саглының почта салбыры четпес санныг солуннарны чүге хүлээп ап турарыл? Бо берге үеде хөй ажи-төлдү кижилер кылдыр өстүрүп алыр дээш, амыдыралдан, чаа чүүлдерден чыдып калбазын дээш, үнер-үнемс бичи ашканы кызып алгаш, солуннар чагыдып алдыга, келбеске хомуданчыг-дыр.

Келир чылдыңна албан чагыдып алыр мен. Харылзаа ажилдакчылары ажил-ижинге харысалгалыг болуп, чоңун негелделерин хүлээп алырын дилээр-дир мен.

Полина ООРЖАК.

Саглы суур.

"ШЫННЫ" ЧАГЫДЫП АЛЫРЫНЧЕ ДААЖЫҢАР!

"ШЫННЫ" ЧАГЫДЫП АЛЫРЫН УТПАҢАР. ОЛ КАЯА-ДАА СИЛЕРНИҢ ЭДЕРИНЧИҢЕР БОЛГАЙ. ЧАРТЫК ЧЫЛДА ӨРТЭЭ — 80 МУҢ РУБЛЬ.

ҮШ АЙДА — 40 МУҢ РУБЛЬ.

ПЕНСИОНЕРЛЕРГЕ,

ИНВАЛИДТЕРГЕ — 60 МУҢ РУБЛЬ.

ОРГАНИЗАЦИЯЛАРГА, АЛБАН

ЧЕРЛЕРИНГЕ — 100 МУҢ РУБЛЬ.

Бистин ававыс Ондар Саңзай-оол уруу БУЧУК бо чылдың октябрь 20-де 70 харлаан. Ол Сүт-Хөл кожууннун Ак-Даш суурда хеймер оглу Володя-биле школаның өшкү-хоюн кадарып турарлар.

Ававыс 7 оол, 1 кысты чырык чер кырынга чаяап төрээш, өстүр азырап, өөредип, кижизиткен. Чурттап келген назынында Чечектиг, Хөлчүктүг, Манчүрек ол ынчаар калган ачавыс Донгак-биле кандыг малды малдаваан дээр. Онча-менди хөй малды өстүргени дээш шаңнал-макталды-даа ап чорааннар.

Эртем-билиг, ажил-иштиг, мал-маганныг, ажи-төлдүг, өг-бүлелиг чурттап чо-

руурувус эргим ынак ававыстың, силерниң ачы-буяныңардыр.

Ававыс топтуг-томаанныг, шевер, кежээ, эрес кижжи. Ааржы, курудун кадырган, алгы-кежин эттээн, дүк-кидизин салган, чүнү кылбас дээр, кижжи кайгаар! Кезээде аш-чемниг, үнген-кирген чоңнуг, хүндүлээчел, эвилец-ээлдек. Ол 49 харлында-ла чааскаан калгаш, 70 харлынга чедир ачавыска шыңчы арткан.

Ачы-буяныңыг, авыралдыг ававыс, Силерге, черге чедир мөгөйдивис.

Хүнүм биле айым ышкаш Хөөкүй авам авыралдыг,

Күжүр уруун мени дээштин Күжүң, дыжың бодаваан сен.

Аккыр шайың аартап ора, Авайым сээ эргеленип, Кырган-ава бодум безин Кыйың орта часмый бээр мен.

Өң долдур чыгып келир Өөр-өнер өлеялар, "Авай" — джиби часмый болгай,

Авыралдың ол-дур, авай. Ачы-буян чедиргениң Аян ырга ырлап берейн.

Авай, сен-не бистин-биле Ам-даа хөй чыл чурттап-ла көр.

Ажи-төлүнүң мурнундан. Улуг уруу Валентина ООРЖАК.

ЧАРЛАЛДАР

ХУНДУЛУГ УДУРТУКЧУЛАР!

"Тыва Республиканың Күрүне Акты-Ларының Медээзи" деп чаа сеткүүл 1998 Чылдың январьда чырыкче үнүп эгелээр болгаш айда БИР-БИР катап орус, тыва дылдар кырынга аңгы-аңгы кылдыр парлаттынар. Тыва Республиканың Президентиниң чарлыктарын, ТР-ниң хоойлуларын, Чазактың чугула доктаалдарын болгаш айтышкынарнын, республиканың Улуг Хуралынын, Дээди Хуралынын бадылаары күрүне эрге-хоойлулу нормативтиг актыларны сеткүүлге парлаар.

"Тыва Республиканың Күрүне Актыларының медээзи" чаа сеткүүлдүн 1998 Чылга УТКУШ-ТУР ЧАГЫДЫЛГАЗЫН организаастарын, бирги

ээлчеге силерниң коллективке чагыдып алырын улуу-биле дилеп тур бис. Ынчаарга Тыва Республиканың күрүне эрге-чагыргазынын дээди органнынын күрүне документилерин журналга бөлүк-бүлүү-биле парлаар болгаш силерниң ажылыңарга методиктиг база практиктиг дузаны чедирери чигзинишкин чок. Чаа сеткүүлдү 6 ай хуусаалыг кылдыр чагыдарының өртээн 50000 РУБЛЬ хемчээлдиг кылдыр доктааткан. Чагыдылганы ТР-ниң почта салбырларында хүлээп ап турар.

"Тыва Республиканың Күрүне Акты-Ларының Медээзи" сеткүүлдүң редакцияны.

АКЦИОНЕРЛЕР ХУРАЛЫ

"Кызыл-Мажалыктың эът комбинаты" ажык хевирниң акционерлиг нийтелини октябрь 20-де 10 шакта бүгү акционерлерниң ээлчег чок нийти хуралын чыып турарын чарлап тур.

Хүн айтырымы:

1. Комбинатты даштыыртан удуртулгаже кириериниң дугайында;
2. Арбитражтыг удуртукчуно томуйлаары болгаш ону коллективке таныштырары;
3. Организастыг айтырыглар.

Акционер нийтелиниң кезигүүнериниң шунтузунуң кээри албаң.

Кызыл-Мажалыктың эът комбинатының администратциязы.

ТЫВАНЫҢ ХАМНАРЫНЫҢ ЧЫҢЖЫ

1997 чылдың декабрь 15-те эртеңиниң 10 шакта Тыва Республиканың бүгү хамнарының улуг чыгыжы болур. Ачаа дараазында айтырылганы чугаалажыр:

1. Чүдүлгө талазы-биле Федералдыг хоойлу-биле таныжылга.
2. Республиканың хамнары нийтелиниң чаа составын соңгуур.

Чыыштың киржикчилериниң чыгыр чери—Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, бажың 41.

Тываның хамнары нийтелиниң даргазы Сайлик-оол Иванович Канжыр-оол.

"ТЫВАНЫҢ АНЫЯКТАРЫ"

ЧАГЫДЫЛГА -98

СОЛУННАРЫМ

Солун бир хүн үзүктелип, келбейн баарга, Сонуургалым ала-чайгаар оскундурар. Дузап тургаш, сүттөп кагган сарыг шай-даа Дуза кадып, сеткилимни хандырбайн баар.

Солун чокта, карангы дүн чырык хүннүң Согуналган херелдерин дуглапканзыг, Соңгу чүктен дүвүлүнгөн хаттыг шуурган Соңгам караан хөртүктөй шаап алганзыг боор.

Делегейниң диптеринде байдалдарны Дески сөглөп, кара бакты агартып кээр, Демократия, ажык-чарлыг чоруктар дээш Демни кылып, туржуп турар Солуннарым.

Виктор ХОВАЛЫГ.

Харылзаа салбырында, "Тывапарлалганың" киоск-леринде "Тываның аныяктары" солуннун 1998 чылдың бирги чартында чагыдылгасы уламчылап турар. Оң чартык чылда-өртээ хевээр арткан — 45 муң рубль, 3 айда — 22500, 1 айда 7500 рубль. Киоскиден алыр кылдыр чагыдарга өртект чик — 40 муң рубль.

Силерниң "ТА"-ны чагыдып алырыңар дээрге-ле 1998 чылдың январь 19-та 65 харлаар солунну деткип турарыңар-дыр.

Күш-ажылдың хоочуну, улус ооредилгезинге хөй чылдарда ажилдаан

Кертик Делгеровна ЧАКЧЫННЫҢ

үр аараанының соолүнде ноябрь 13-те мөчөөнни дыңнатпышаан, ооң ажи-төлүңге, чоок төрелдеринге эш-оору ханы кажыдалды илергейлеп тур бис.

ШЫН

Кызыл хоорай, Красноармейская, 100, индекс 667000.

ТУРГУЗУКЧУЛАРЫ: Тыва Республиканың Чааа болгаш "Шын" солун редакциязының коллективни.

Кол редактор Василий ХОМУШКУ.

РЕДАКЦИЯ КОЛЛЕГИЯЗЫ:

Вера КУУЛАР (кол редакторунуң оралакчызы), Күстүгүр САТ (харыс-салгалыг секретары), Галина МАСПЫК-ООЛ (килдис эргелекчи), Арапчор ОКСУР (килдис редактору).

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:

Кол редактор—3-43-34; келген кижилер хүлээп алыр чер—3-33-91; кол редакторунуң оралакчызы—3-33-91; секретариат—3-36-82.

КИЛДИСТЕР:

Чазактың ажил-чорудулгазы-биле харылзаа тудар килдис—3-33-91; экономикактиг оскертилгелер болгаш социал амыдырал—3-34-49; медээлер албаны—3-39-15; чагаалар болгаш чагыдылга—3-39-03. Бухгалтерия—3-41-23; корректорлар—3-41-16. Солун неделяда үш катап үнер. Хемчээли 2 парламал ама. Тиражы 4542. Чагыг 366. АГАР САНЫ: КБ "Тыва кредит" № 363406. корр. сч. 700161629. МФО 049304729. ИНН—1701008465.

Солун Россия Федерациязының Парлаалга болгаш массалыг информация чепсектериниң талазы-биле хоойлулулугазының чорудулгазынга контроль болгаш бүрүткелиниң Тыва девискээр эргеледиге бүрүткелтиген.

Бүрүткелтирген дугаары—Т 00007. Солунда парлаттылган материалдарның авторларының бодаллары редакцияның туру-жу-биле дүүшпейн барып болур. Айтылган саннары болгаш оксе-даа фактылары, дың-цадыгылары дээш авторлар боттары харыылаар.